

DO K OŘÁN

Magdalena Fiřtová,
Kryštof Kozák (eds.)

SPOJENÉ STÁTY V ÚPADKU?

Vybrané problémy veřejné politiky
v severoamerickém kontextu

**Magdalena Fiřtová,
Kryřtof Kozák (eds.)**

SPOJENÉ STÁTY V ÚPADKU?

*Vybrané problémy veřejné politiky
v severoamerickém kontextu*

DOKOŘÁN

Magdalena Fírtová, Kryštof Kozák (eds.)

SPOJENÉ STÁTY V ÚPADKU?

*Vybrané problémy veřejné politiky
v severoamerickém kontextu*

© Dokořán, 2013

Lektoroval Mgr. et Mgr. Petr Vilímek, Ph.D.

Všechna práva vyhrazena.

Žádná část této publikace nesmí být rozmnožována a rozšiřována jakýmkoli způsobem bez předchozího písemného svolení nakladatele.

Druhé vydání (první elektronické).

Odpovědná redaktorka Klára Soukupová.

Obálka David Greguš.

Sazba Miloš Jirsa (pdf).

Konverze do elektronické verze David Greguš.

Vydalo v roce 2013 nakladatelství Dokořán, s. r. o., Holečkova 9, Praha 5,
dokoran@dokoran.cz, <http://www.dokoran.cz>, jako svou 616. publikaci
(111. elektronická).

ISBN 978-80-7363-568-8

Obsah

Úvod (<i>Magdalena Fiřtová a Kryštof Kozák</i>)	7
Imperiální politika a mocenský úpadek USA (<i>Petr Anděl</i>)	29
Současné čínsko-americké vztahy v kontextu diskuse o „úpadku USA“ (<i>Jana Sehnálková</i>)	46
Úpadek USA jako tichomořské velmoci? Současný vývoj situace v Jihočínském moři (<i>Jan Hornát</i>).....	63
Úpadek USA jako vojenské velmoci – kybernetická válka (<i>Tomáš Rezek</i>).....	82
Represe a porušování ústavních práv jako projev krize demokracie v USA? (<i>Barbora Čapinská</i>)	108
Radikalizace americké politiky? Analýza vlivu Tea Party na domácí politickou scénu USA v období let 2009–2011 (<i>Maxim Kucer</i>)	128
Vliv soukromých subjektů na financování amerických volebních kampaní (<i>Vendula Krumpřolcová</i>)	141
Sen o kvalitním bydlení jako jedna z příčin současné ekonomické krize (<i>Pavla Voborníková</i>)	156
Neefektivní energetická politika USA jako symptom úpadku? (<i>Helena Schulzová</i>).....	180
Severoamerický kontext: úpadek průmyslového Ontaria vs. vzestup ropné Alberta (<i>Magdalena Fiřtová</i>).....	193
Závěr: Jsou tedy Spojené státy v úpadku? (<i>Kryštof Kozák</i>).....	211
Poznámky	216
Englishsu mmary.....	254
Bibliografie.....	255
Seznam použitých zkratek	278
Rejstřík.....	281
Seznam autorů	284

Úvod

(Magdalena Fírtová a Kryštof Kozák)

Jsou Spojené státy americké opravdu v úpadku? Jak se tento pomyslný úpadek konkrétně projevuje? Tak zní otázky, které si kromě autorů jednotlivých kapitol této kolektivní monografie stále častěji pokládají jak samotní Američané, tak i odborníci z celého světa, kteří se Spojenými státy zabývají. Od 2. světové války USA představují v myslích většiny obyvatel západního světa mocnost, která svými hodnotami, institucemi i modelem ekonomiky zásadním způsobem formovala světové politické i hospodářské uspořádání. Spojené státy se na počátku 21. století stále nacházejí v postavení světové supervelmoci. Ačkoliv představují pouhých pět procent celosvětové populace, Američané vytvářejí jednu pětinu celosvětového hrubého domácího produktu, spotřebovávají přibližně pětinu celosvětové energie a polovina všech světových výdajů na zbrojení je vydávána z rozpočtu americké vlády.

Toto výsadní postavení, které USA získaly na konci 2. světové války a dále si jej upevnily vítězstvím ve válce studené, prochází v současnosti důležitou proměnou. Ta je způsobena především nástupem nezápadních mocností jako Čína, Indie či Brazílie, jejichž ekonomický růst postupně proměňuje někdejší unipolární svět ve svět multipolární. USA stále zůstávají navzdory proměně role, kterou ve světové politice zastávají, „nepostradatelným národem“ pro současný svět.

Hlubší studium proměny role USA i jejích implikací je důležité pro pochopení výzev, kterým může čelit západní společnost obecně, má-li zůstat v mezinárodním měřítku konkurenceschopná a relevantní. Rozkvět i eventuální úpadek severoamerické mocnosti má díky jejímu jedinečnému postavení přímé i nepřímé důsledky na celý globalizovaný svět.

Na první pohled úzce teritoriálně vymezená otázka tak vytváří mnohem širší prostor k reflexi směru, kterým se v současné době USA ubírají, a obecněji pak i k úvahám nad důsledky, které tento vývoj bude mít na uspořádání světa i na západní společnost, například i kvůli dominanci kulturní.

Problém definice úpadku a jeho metodologického uchopení nabízí zajímavou možnost mnohostranného úhlu pohledu na tento fenomén. Jednotlivé případové studie, které tvoří tuto publikaci, se svým multidisciplinárním přístupem pokouší zachytit komplexnost proměny, jíž USA a Kanada procházejí na mezinárodní scéně, ale i ve vnitřním politickém prostoru. Výhodou tohoto přístupu je, že jsme shromáždili autory, kteří se do hloubky zabývají tématy, jež jsou pro ně osobně důležitá. Daní za tento přístup je pak menší míra vnitřní koherence, kterou napravuje alespoň úvod a závěr.

Tato úvodní kapitola má za cíl stručně seznámit čtenáře s dlouhou a pestrou historií úvah o Spojených státech jako o mocnosti v úpadku (v USA existuje pro tento typ uvažování speciální název, tzv. *declinism*). Současná vlna přemýšlení o úpadku, která propukla zhruba s počátkem finanční krize v roce 2008, je totiž pouze další v dlouhé řadě, která sahá až do 17. století a ve které lze nalézt mnoho amerických autorů, kteří se tomuto tématu intenzivně věnují. Pouze pro zajímavost, jeden z prvních argumentů o Americe v úpadku má klimatické pozadí – jednalo se o myšlenku, že v tropickém horku amerického Jihu nemůže nikdy vzniknout společnost s progresivními morálními a politickými hodnotami. V argumentaci autorů věnujících se úpadku USA lze vysledovat mnohé styčné a opakující se myšlenky. Zahraničněpolitická, politicko-ekonomická či psychologická dimenze těchto úvah poskytují praktické vodítko pro základní strukturu této úvodní kapitoly.

Zapeklitost definice úpadku

Na rozdíl od angličtiny chápe čeština slovo úpadek mnohem užším způsobem, proto je užitečné pojem, jenž je centrálním sjednocujícím bodem této monografie, blíže vymezit. Z ekonomického hlediska dnes už víme, že hospodářský vývoj není plynulý a pohybuje se v cyklech, v nichž se světová ekonomika mění vzestupným, expanzivním způsobem, nebo se smršťuje, je v poklesu neboli v úpadku. V kontextu této definice se nabízí otázka, nakolik může být americký úpadek průvodním jevem většího světového ekonomického cyklu, a jsme tudíž svědky konce jedné ze zásadních proměn světového řádu. Takové chápání úpadku se pak odrazí v úvahách o dopadech a významu amerického úpadku pro celý mezinárodní systém.

České obchodní právo oproti tomu definuje úpadek v přesném slova smyslu jako stav formy platební neschopnosti dlužníka, který není dlouhodobě schopen plnit své peněžité závazky k více než dvěma věřitelům. Vyhlásí proto úpadek a začne insolvenční řízení vedoucí k zániku, revitalizaci či restrukturalizaci firmy. Američané v každé své historické vlně uvažování o USA jako o mocnosti v úpadku možná sahají právě k obraznému insolvenčnímu řízení, aby dokázali svou zemi revitalizovat, jak bude dále zmíněno v části o psychologických aspektech úpadkového myšlení. Důležité je, že úpadek může v tomto kontextu sehrát i roli pozitivní.

Ekonomicko-právní pojetí úpadku je s určitou mírou nepřesnosti převeditelné i do geopolitické roviny, kdy je tento pojem tradičně využíván ke zkoumání postavení státu v rámci mezinárodního společenství, k analýze pomyslné křivky „mocenského postavení“, na níž se daný stát v daném čase pohybuje. Ke zhodnocení a zachycení stavu krize neboli úpadku státu pak bývají využívány nejčastěji právě ekonomické kvantifikátory typu celkového HDP, HDP na obyvatele, množství vojenských výdajů z veřejného rozpočtu, objemu prostředků jdoucích na školství či na vědu a výzkum. Je však možné pra-

covat i s komplexnějšími ukazateli, jako jsou vnitřní koheze státu či stabilita jeho politických institucí (Hans Morgenthau: *Politics Among Nations*). Tato „mocenská“ křivka umožňuje zachycovat absolutní výkonnostní potenciál státu v relativním vztahu k ostatním aktérům v mezinárodní aréně. Zde se tak pojem úpadek dostává do roviny geopolitického chápání ve smyslu Cohenovy definice geopolitiky jako organického, živoucího systému, v němž na sebe v interakci s určitým prostorem vzájemně působí politické subjekty (Saul B. Cohen: *Geopolitics of World System*). Úpadek moci v tomto smyslu vyvolává představu degradace živého organismu, který má určitou dobu životnosti, po níž dochází k neodvratnému konci. Bohužel takto konzervativně o geopolitice uvažovali i velmi chytrí a vlivní představitelé tzv. německé školy, jako byli Friedrich Ratzel, Johan Rudolf Kjellén a Karl Haushofer, a nevedlo to k dobrým koncům. Spolu s Josephem Nyem lze tento metaforický obraz organického úpadku odmítnout s poukazem na fakt, že stát může zůstat živoucím a vlivným i poté, co se zhoršilo jeho mocenské postavení a jeho hlavní atributy moci byly oslabeny.

V posuzování otázky úpadku Spojených států je zapotřebí pečlivě rozlišovat mezi relativním a absolutním úpadkem, a to zejména v případě geopolitických souvislostí. Spojené státy mohou totiž stále mírně růst (například v absolutních hodnotách HDP), ale stejně budou označovány jako mocnost v (relativním) úpadku, protože jiné státy rostou ještě rychleji. Tento typ argumentace používá v současnosti zejména Fareed Zakaria v knize *The Post-American World*, kde přichází s konceptem vzestupu ostatních (*rise of the rest*).

Důležité je také rozlišení mezi posuzováním USA jako geopolitické velmoci a mezi vnitropolitickou analýzou politických, ekonomických a sociálních trendů v zemi. Rozdělení této publikace na zahraniční a vnitropolitický prostor má sloužit k zachycení dvojznačnosti tohoto definičního prostoru. Rozmanitost interpretací, jak chápat pojem úpadek,

rozmnožuje i metodologické přístupy ke studiu tohoto fenoménu, kdy lze v některých případech využít měřitelných, nejčastěji ekonomických ukazatelů k relativně objektivnímu vyhodnocení vývoje země, v jiných případech je naopak třeba sáhnout ke kvalitativní obsahové analýze jednotlivých pramenů, které ze své podstaty tvrdě měřitelné nejsou.

Mocenský geopolitický úpadek - konec americké éry?

Na titulních stranách vlivných amerických časopisů se v posledních letech objevily titulky jako „Zamávejte na rozloučenou hegemonii“, „Konec Ameriky“ či „Konec americké éry“. Většina článků upozorňuje na rostoucí vliv globálních a regionálních mocností, jako jsou Čína, Indie, Brazílie či Turecko, a na přelévání moci ze Západu na Východ. Rétorika nejvyšších amerických politických představitelů tomu odpovídá. Například Hillary Clintonová napsala pro prestižní časopis *Foreign Policy* článek nazvaný „Americké tichomořské století“, ve kterém potvrzuje zaměření na Asii jako jasnou geopolitickou prioritu zahraniční politiky USA.¹ Tím nepřímou uznala, že USA musí volit své priority a nejsou schopny být dominantní mocností všude na světě.

Oficiální zpráva Národní zpravodajské rady (*National Intelligence Council*) s názvem *Globální trendy v roce 2025*, vydaná na počátku finanční krize roku 2008, předpovídá, že v následujících 15 letech bude světový systém známý od konce 2. světové války proměněn k nepoznání kvůli globalizaci světové ekonomiky, vzestupu dalších mocností, posílení role nestátních aktérů a přesunu světového bohatství ze Západu na Východ. Dojde tím k zániku unipolárního světa nastoleného po skončení studené války a vzniku nového globálního multipolárního světa, v němž bude dominance USA oslabena.² Na této zprávě je z pohledu úpadku USA důležitá

zejména relativita ztráty síly Spojených států vzhledem k posilování ostatních mocností. Je téměř nezpochybnitelné, že naskok USA před ostatními státy, vyjádřený v produkci ekonomiky či v základních finančních indikátorech, se v 21. století snižuje. Opět slovy uznávaného odborníka Fareeda Zakarii toto „dotahování se“ nezpůsobuje absolutní úpadek USA, ale naopak relativní růst ostatních mocností ve vztahu k USA. Zakaria proto uzavírá, že ačkoli Spojené státy dnes nemají takové postavení, které měly v roce 1945 nebo v roce 2000, pořád jsou silnější než kdokoli jiný – disponují ekonomickým, politickým, vojenským i kulturním portfoliem, které nebude v nejbližší době překonáno.

V geopolitické rovině je klíčové rozlišovat mezi absolutními a relativními hodnotami vývoje. Pokud váš potenciální rival (Čína) roste o deset procent ročně a vaše země roste pouze o dvě procenta ročně, je to dostatečný důvod k preventivnímu útoku? Je lepší se těšit z toho, že vaše země roste o dvě procenta, nebo vyvolat obchodní válku, která způsobí v Číně hospodářský pokles o 3 % a u vás bude pokles pouze o jedno procento? Pokud je pro nás důležitý celkový růst, tak v podstatě nevádí, že někdo roste rychleji než my (zvláště když začíná na mnohem nižší úrovni). Pokud je však hlavním kritériem udržení dominantní pozice v absolutních hodnotách, pak by bylo třeba rychlejší růst potenciálních vyzyvatelů co nejdříve zastavit. Z tohoto pohledu je nutné říci, že se USA našťástí chovají s ohledem na širší globální souvislosti relativně slušně a nekladou rychlejšímu rozvoji jiných států drastické překážky.

Očekávání, respektive obava, že Čína nebo jiná země převzme statut lídra mezinárodních vztahů, se totiž může a nemusí naplnit, tak jako se nenaplnilo očekávání v 70. letech 20. století, že Japonsko v následující dekádě získá supervelmocenské postavení. Ještě v roce 1992 se Bill Clinton s nadávkou vyjádřil v tom smyslu, že studená válka skončila a vyhrálo ji Japonsko. Jak uzavírá kapitola Jany Schnálkové, nelineární vývoj čínské ekonomiky způsobený mnoha vnitřní-

mi problémy, stejně jako možnost, že mohou USA pomyslný úpadek zvrátit, činí predikci budoucího vývoje velmi nejistou. Joseph Nye navíc přichází s novou dimenzí zmiňovaného relativního úpadku. Díky globální a technologické proměně světa již totiž nelze hovořit o prostém transferu moci z jedné velmoci na druhou a získání postavení na úkor postavení druhého, ale spíše o rozšíření moci i mimo úroveň států. Je třeba připomenout, že do této hry pronikají čím dál tím více i nestátní aktéři. Kapitola Tomáše Rezka zřetelně dokládá, že například kybernetický prostor je exemplární ukázkou toho, jak se někdejší pouze státní moc přenáší do rukou nestátních aktérů, kteří mají úplně nové prostředky, jak mohou oslabovat americké postavení, ale také postavení jakékoli další velmoci ve světě.

V roce 1987 publikoval britský historik Paul Kennedy do dnes hojně citovanou knihu *Vzestup a pád velmocí*, v níž na historické studii pádu mocností, jako byly habsburské Španělsko, bourbonská Francie či liberální Británie, předpovídá i úpadek americké velmoci, a to především kvůli tzv. neudržitelné imperiální expanzi (*imperial overstretch*).³ Kennedyho hlavní argument se opírá o rozpor, do něhož se dostávají nedostačující vnitřní ekonomický a technologický růst a přílišná zahraniční vojenská angažovanost. Náklady na neproduktivní zbrojení totiž dlouhodobě oslabují ekonomickou základnu země, což vede ve svém důsledku k oslabování velmoci a k jejímu pádu. Byť se v 80. letech Kennedyho předpověď úpadku Spojených států nenaplnila a po rozpadu SSSR se USA ocitly v mnohem silnějším mocenském postavení jediného světového hegemona, jeho argumenty rezonují v americké společnosti zejména díky rostoucímu zadlužení státu, ve kterém hrají vojenské výdaje důležitou, i když v médiích méně zmiňovanou roli. Revidovanou a aktualizovanou verzi podobné myšlenky představil v roce 2008 i známý historik Niall Ferguson ve své knize *Colossus*.⁴ V češtině máme pěkné slovní spojení „kolos na hliněných nohách“ a Fergusonova

knihy říká, že USA jsou právě tento druh kolosu. Z tohoto pohledu dává smysl i postupné stahování amerických jednotek z Iráku a Afghánistánu, které pomalu ale jistě prosazuje prezident Obama.

Celkově vzato je zřejmé, že geopolitické postavení Spojených států prochází určitou proměnou. Zda jej bude jednou možné označit za „úpadek“, je však zatím nejasné. Bude totiž záležet na tom, jaký mezinárodní systém se podaří vytvořit. Fakt, že se v některých velkých zemích začíná dařit dotahování životní úrovně a spotřebitelského životního stylu na úroveň americkou, o úpadku USA nutně nesvědčí. To, že ve svých rozhodnutích budou Spojené státy muset brát větší ohledy na důležité aktéry mezinárodního společenství, je pro americké představitele sice nepřijemné, nicméně takový stav má z širšího hlediska i svá pozitiva. Umožňuje totiž například vytvořit mezinárodní dohody, které nebudou chápány jako americký tlak či diktát, ale budou široce akceptovatelné. Určitá korekce v uplatňování americké moci v zahraniční tak nutně neznamená rovnou úpadek – bude však záležet na tom, jak se s touto svojí novou rolí dokážou Spojené státy vyrovnat. Z tohoto pohledu je nutné podívat se i na vnitřní problémy a procesy, které mohou vypovídat o reálném úpadku jiného druhu. Může být ve svých důsledcích možná i důležitější než ten geopolitický.

Vnitřní úpadek - ekonomika, politický systém a americký sen

Americká ekonomika bývala chápána jako tahoun ekonomického růstu i jako záruka silného geopolitického postavení USA. Obdobně býval politický systém Spojených států vnímán jako synonymum zdravé a silné demokracie. Za třetí pilíř amerického dominantního vlivu ve světě by bylo možné označit přitažlivost tzv. amerického snu, tedy myšlenky, že zodpo-

vědnou a tvrdou prací může každý jedinec dosáhnout štěstí, definovaného zpravidla především finančním úspěchem.

Ekonomická moc je samozřejmě spolu s vojenskou a technologickou mocí základnou pro formování celkového geopolitického postavení země. Již prezident Reagan říkal, že žádný problém, kterému země musí čelit, není důležitější než ekonomická krize. Dodal také, že nic není nemožné, pokud postavíme ekonomiku na nohy.⁵ Silná americká ekonomika umožňovala USA financovat a dále posilovat i vojenskou moc, a upevňovat tak světové mocenské postavení. V roce 2011 velikost americké ekonomiky dosahovala zhruba dvojnásobku velikosti druhého největšího ekonomického konkurenta – Číny, nicméně tento náskok se díky prudkému ekonomickému růstu asijské velmoci rychle zmenšuje. Ekonomická krize, které Spojené státy americké čelily od roku 2008, by pravděpodobně nevyvolala tolik pochybností a otázkou ohledně amerického úpadku, pokud by Spojeným státům zároveň „nedýchala na záda“ Čína a ostatní aspirující velmoci. Nicméně podle nejnovějších indikátorů se zdá, že i tato poslední krize byla pouhou cyklickou vlnou, protože podle Mezinárodního měnového fondu se zdá, že se Spojené státy americké z poslední finanční krize zotavily a čekají je v roce 2013 optimističtější ekonomické vyhlídky než Kanadu i většinu západních států v Evropě.⁶ Americké exporty v podílu na celkovém HDP rostou a zisky amerických firem jako podílu na HDP dosahují také nejvyšších hodnot v dějinách. Největší překážkou se tak v americkém ekonomickém zotavení jeví dlouhodobější dluhová krize. Aby se americká vláda dokázala s největším veřejným zadlužením v historii země vůbec nějak vypořádat, bude potřebovat silnou a dynamickou ekonomiku.

V případě, že Spojené státy nezvládnou dostat svůj dluh pod kontrolu, hrozí oslabování pozice amerického dolaru jako nejpoužívanější měny v mezinárodním měnovém systému, ať už jako prostředku směny, zúčtovací jednotky pro ur-

čování cen nebo jako uchovatele hodnoty v podobě rezervní měny. Právě tato stěžejní pozice dolaru zatím umožňuje americkým politikům a ekonomům odklánět dopady pokračujícího zadlužování země na ostatní světové ekonomiky. Americká centrální banka (Fed) může díky jednostranným monetárním mechanismům „tlačení peněz“ (přesněji kvantitativnímu uvolňování) udržovat velmi nízkou úrokovou míru a stimulovat spotřebu, a tím i vnitřní ekonomický růst země. Nízké náklady na úvěry však vedou investory k půjčování v americké měně a přesunu dolarů do rozvíjejících se ekonomik, kde se díky vyšším úrokovým sazbám peníze zhodnotí. Tento příliv kapitálu však vytváří tlak na posilování těchto zahraničních měn a zhoršuje tím postavení místních exportérů. Centrální banky rozvíjejících se ekonomik jsou pak často nuceny devizově intervenovat proti posilování svých měn, což kromě inflace může vést i k roztáčení nebezpečné spirály měnových válek. Současná politika nabízí americké vládě potřebný čas k reformám a nastartování dlouhodobého růstu, z dlouhodobého hlediska je však neudržitelná. Kromě zvyšování dluhu je totiž ve světové ekonomice v oběhu stále více dolarů. Jednou proto musí dojít k poklesu jejich hodnoty (inflaci). Někteří experti, jako například Peter Schiff, se diví, že k tomu nedošlo už dávno. Schopnost americké vlády „ustát“ a především efektivně řešit současné zadlužení bude do značné míry záviset na pokračování dosavadního měnového systému, který dává USA konkurenční hegemunistickou výhodu. Ta však potrvá pouze do té doby, dokud nebudou vyslyšeny čínské požadavky na vytvoření nové světové rezervní měny, která bude zřejmě ve výsledku kombinací dolaru, eura, jenu a juanu, podobně jako fungoval evropský měnový systém EMU v rámci evropského hospodářského prostoru před zavedením eura.

Spojeným státům americkým bývá často vytýkána snižující se konkurenceschopnost, díky níž ztrácí ekonomické postavení lídra ve světovém obchodě. Postupná delokace americké

kých výrobních kapacit do zahraničí vedla k poklesu podílu amerických výrobků na světových exportech a ke zvyšování dovozu zejména čínských produktů do USA. Tento stav není problematický pouze pro vznik obchodního deficitu, ale též pro klesající výrobní základnu v USA, která může zhoršit inovační a technologický potenciál země (je prokázáno, že právě ve výrobě dochází k nejrychlejšímu vývoji a aplikaci nových technologií). Obchodní nerovnováha bývá často citována jako jeden z hlavních argumentů zastánců teze o vnitřním ekonomickém úpadku. Velkou roli v tom hraje obří řetězec Walmart, který prodává superlevné výrobky převážně chudým a střední třídě. Většina těchto výrobků pochází z čínských továren, které nahradily ty americké. S trochou nadsázky je tedy americký dělník vyhozený z práce kvůli zavření továrny na hračky ekonomicky donucen kupovat produkty z nově otevřené továrny na hračky v Číně, protože nemá práci a daný výrobek je opravdu hodně levný.

Pohled na tabulky nejznámějších značek a největších a nejziskovějších firem světa podle obrátu prokáže, že z 500 největších světových firem bylo v roce 2001 amerických 215, zatímco o deset let později pouze 146. Ačkoli si velké americké firmy dokázaly uchovat schopnost vyrábět zboží s vysokou přidanou hodnotou, zejména asijsí konkurenti je v tomto směru dotahují.

Při rostoucím zadlužení země jsou přitom výdaje na stěžejní programy na podporu konkurenceschopnosti ve školství, vědě a výzkumu či při výstavbě infrastruktury ohroženy budoucími úspornými opatřeními. Je třeba mít na paměti, že prostředky investované do vědy a výzkumu rostou v rozvíjejících se ekonomikách mnohem rychleji než v USA a ostatních západních státech. Podle Vědecké zprávy vydané organizací UNESCO indikátory sledující vědu a výzkum, počet vědeckých pracovníků nebo počet vydaných odborných publikací v rozvíjejících se ekonomikách ukazují na měnící se rovnováhu a pomalý pokles americké dominance v této oblasti.⁷ Pro

americkou ekonomiku to představuje reálné nebezpečí zhoršující se konkurenceschopnosti v dlouhodobém horizontu, a alarmující hlasy jsou tedy na místě.

V souvislosti s politickou krizí, která se vyhroutil v USA v okamžiku diskuse o zvyšování dluhového stropu v roce 2011, bývá často zmiňován problém paralýzy amerického politického systému v důsledku vyhrcoené polarizace politické scény. Četné studie poukazují na vyprazdňování politického centra a rostoucí vliv menších aktivistických skupin, které nutí politické kandidáty zaujímat extrémní politické názory, čímž zhoršují schopnost vládních institucí nacházet kompromisní a dlouhodobě stabilní řešení. Fareed Zakaria upozorňuje, že ideologicky extrémní názory se v historii americké politiky objevovaly vždy a hlavní rozdíl spatřuje v politické struktuře a nových pravidlech, která umožňují rozkvět specializovaných a úzkých zájmů v politických institucích. Zakaria identifikuje několik těchto změn: zaprvé změna rozdělení volebních okrsků ve prospěch bezpečnějšího rozdělení křesel pro většinu členů Sněmovny reprezentantů, které bez výrazného boje získávají buď demokratičtí, nebo republikánští kandidáti. Tento fakt mimochodem vysvětluje, proč se Obamovo drtivé vítězství v prezidentské volbě nijak neodrazilo na složení důležité dolní komory Kongresu, kterou stále ovládají republikáni. Zadruhé narůstající vliv menších aktivistických skupin na stranické primárky a konečně změna komplikovaných vnitřních jednacích pravidel Kongresu, která činí kompromisní legislativní řešení těžko dosažitelné.⁸

Kapitola Venduly Krumpholcové o prolomení pravidel financování volebních kampaní v soudním rozhodnutí *Citizens United versus Federální volební komise* je zařaditelná do této kategorie nových pravidel, které otevírají prostor pro lobbistické tlaky oslabující nezávislost zvolených politiků ve prospěch úzkých zájmových skupin a mohou zhoršovat funkčnost amerického politického systému, v němž podle otců zakladatelů

měl být omezen prostor pro nesmiřitelné názorové frakce. V rozporu s tímto pohledem Maxim Kucer ve své kapitole uvažuje nad tím, nakolik ústup od ideologicky čistých postojů Tea Party směrem k podpoře středovějších kandidátů, kteří jsou otevření kompromisnějším řešením, je, či není úpadkem americké demokracie. Jisté je, že kvalitní politická řešení, která mají potenciál zvrátit dluhový úpadek USA, se musí opírat o co nejširší nadstranická a dlouhodobá řešení, jejichž dosažení politická polarizace neprospívá.

Na obou stranách polarizované politické scény navíc stojí dva zcela odlišné pohledy na úpadek USA. Konzervativní Američané nahlízejí na současný vnitřněpolitický a společenský vývoj země jako na úpadek „národního charakteru“, jehož centrální myšlenku lze slovy Marka Steyna shrnout následovně: „Američané stojí tváří v tvář rozhodnutí, zda-li se přiklonit k původním principům americké myšlenky omezeného státu a ekonomicky soběstačného občana, anebo se přidat k ostatním západním zemím v jejich poslední fázi úpadku.“⁹ Tento typ argumentace je namířený zejména proti Obamově Americe, v níž se individuální úspěch a neregulovaný trh začínají dostávat do střetu s více sociální, kolektivněji orientovanou společností, pro kterou jsou nejdůležitější kvalitní veřejné školy zdarma, opravené mosty, fungující městská hromadná doprava či existenční zajištění těch nejchudších a nejpotřebnějších (nezaměstnané matky s dětmi, zdravotně postižení). Zastánci tohoto konzervativního pohledu kritizují rychle rostoucí zadlužení země v důsledku státních zásahů. Poukazují také na stále mocnější stát a na společnost, v níž je více a více občanů závislých na vládních benefitech, a označují ji za hrozbu pro vitalitu americké ekonomiky.

Levicová tvář politické scény, ztělesňovaná například hnutím *Occupy Wall Street*, taktéž kritizuje úpadek národního charakteru, ale zaměřuje se především na úpadek amerického snu o možnostech individuálního úspěchu. U kořenů tohoto

úpadku však nestojí sociálněji a silnější stát, nýbrž naopak propojení státu a finančních korporací a současný systém, v němž se sociální mobilita zhoršuje, protože nůžky mezi bohatou a chudou skupinou obyvatelstva se rychle rozevírají až na dnešní symbolický poměr 99 : 1, využívaný jako slogan hnutím Occupy. Ekonom Harvardovy univerzity Lawrence Katz v roce 2010 napsal: „Přemýšlím o americké ekonomice jako o velkém domě. Před 30 lety byl předmětem obdivu, ale během poslední generace se jeho charakter změnil. V horních patrech jsou byty čím dál tím větší, byty ve střední části jsou čím dál tím zmačknutější a nejnižší patra jsou zaplavená. Výtah nefunguje a tento rozbitý výtah je tím, co strhává nejvíc lidí dolů.“ Kapitola Barbory Čapinské analyzuje způsob, jak se státní establishment ve spojení s privátními korporacemi snaží hledat a prosazovat způsoby, jak tento levicový hlas utlumit, a toto omezování svobody projevu vnímá jako důležitý symptom úpadku americké demokracie.

Psychologický aspekt - USA jako bájný pták fénix?

Jedním z důležitých prvků pro postavení hegemonu v systému mezinárodních vztahů je také vůle a motivace tuto úlohu zastávat. A motivace plnit roli lídra Američanům rozhodně nechyběla a nechybí, i když mohou panovat určité pochybnosti o tom, jakým způsobem svoji vedoucí roli prosazovat. Způsob, jakým Američané zpravidla interpretují de Tocquevillovo pozorování amerických institucí a identity jako „výjimečné“ (*American exceptionalism*) či Henry Luceho označení budoucnosti v roce 1941 za „americké století“, dobře zachycuje všeobecně rozšířenou představu panující v americké společnosti, že celý svět chce to, co mohou Američané nabídnout, tedy demokratické liberální principy Ústavy a Základní listiny práv a svobod, excelentní průmyslové výrobky, technické dovednosti a možnost každého dopracovat se svou snahou

a pílí k úspěchu. Je pak americkou povinností tyto vymoženosti šířit ve světě pro dobro všech. Tento motiv poháněl americké ideály, důležitá politická rozhodnutí a potažmo též americkou ekonomiku od nepaměti.¹⁰ Naplňování „amerického století“ se stalo programem většiny prezidentů bez ohledu na jejich politickou orientaci, a to jak ve století 19., tak i 20. a 21.

Anglický výraz pro úpadek – *decline* – poskytuje druhou zajímavou překladatelskou a interpretační rovinu, kterou je využití tohoto podstatného jména i jako slovesa ke zdvořilému odmítnutí či nepřijetí. V přeneseném slova smyslu tak americká společnost diskutuje o úpadku mobilizuje své síly, odmítá přijmout stav ztráty postavení své země a vlastní sebereflexí hledá způsob, jak tento pokles zvrátit ve svůj prospěch, stejně jako ani na právní úpadek firmy nelze nahlížet jako na něco veskrze negativního, protože uvědomělé vyhlášení úpadku může přinést firmě ozdravení, restrukturalizaci a vyvedení z krize. Ve fázi pomyslného mocenského sestupu totiž může vstoupit do hry tzv. „paradox předpovědi“,¹¹ neboli stav, kdy formulace předpovědi vede k destrukci této předpovědi, protože se jí začneme bát a děláme vše proto, aby se nenaplnila. To může vést i ke změně původní nastavené trajektorie vývoje americké politiky i ekonomiky. Samuel Huntington si všímá, že myšlenky formulované v různých vlnách přemýšlení o úpadku formulovaly tak děsivé předpovědi, které vedly ke změně politiky a zamezily tím reálnému úpadku USA.¹² Schopnost USA obnovit svou sílu (skrže vlastní reflexi) a zvrátit krizový trend je proto klíčová pro potvrzení jejich pozice jako globální mocnosti.¹³

Proti této úvaze, že zabývat se úpadkem může být motivační a pozitivní, stojí konzervativní postoj například poradce Mitta Romneyho Roberta Kagana, jenž se obává, že „Američané jsou v nebezpečí, že spáchají jako velmoc předčasnou sebevraždu tím, že přijmou neopodstatněný strach z úpadku své země“. ¹⁴ Zde je důležité vyzdvihnout důležitost Obamo-

va vítězství, protože lidé jako Robert Kagan prohráli spolu s Romneym, a nebudou se na formulaci americké politiky další čtyři roky významněji podílet.

Ať tak či tak, oběma postojům je společná snaha čelit tomuto úpadku vlastními úsilím. V oblíbené paralele amerického impéria k římskému Cullen Murphy konstatuje: „Americkou genialitou může být fakt, že vytvořila z obav z pádu Říma svou vlastní podstatu, kdy vědomě a trvale pracovala na vlastním přizpůsobování a proměně. Řím se rozplynul v historii jednou jedinkrát, Amerika to činí znovu a znovu. To je schopnost, díky níž přetrvává.“¹⁵ Myšlenka Ameriky jako bájněho fénixe, který upadá a znovu vstává, je tak přítomna i v současné vlně uvažování o úpadku.

Americká flexibilita a schopnost americké společnosti rychle se přizpůsobovat mohou být v současné vlně reflexe úpadku USA stejně nadějně jako doposud, protože umožní americké politice nalézt východiska ze současné krize, která je úpadkovým přemýšlením doslova protkána. Posílení argumentem, že dosavadní předpovědi úpadku selhaly, optimističtí odpůrci úpadkového myšlení zdůrazňují „americkou jedinečnost“, aby vyburcovali společnost k uchopení krize, v níž se bezpochyby USA nacházejí, jako příležitosti k proměně. O tomto problému pojednává podrobněji naše předchozí kniha *Dopady krize v euroatlantickém prostoru* vydaná v nakladatelství Dokořán v roce 2012. Joseph Schumpeter, významný ekonom z Harvardovy univerzity, ve 30. letech 20. století napsal, že krize jsou jako studená sprcha, zbaví ekonomiku neefektivnosti, ukáží, které struktury a principy stojí za to uchovat a nastaví podmínky pro změnu. Potvrdí-li se nejnovější signály oživení americké ekonomiky, bude zřejmé, že se tato psychologická dynamika pozitivně odrazila i v případě poslední ekonomické krize a že se Spojené státy už odrážejí ode dna posíleny a restrukturalizovány.

Důsledky pomyslného úpadku USA

Odpověď na otázku, co se stane se světem, pokud Spojené státy americké ztratí své postavení globální velmoci, rozděluje americké intelektuály. Jedna skupina reprezentovaná například již citovaným Fareedem Zakariou či Johnem Ikenberrym věří, že základy liberálního mezinárodního ekonomického systému přežijí a budou prosperovat. Žádná z nově rostoucích mocností tento tradiční ekonomický model pravděpodobně nebude chtít zpochybnit. Žádná ze současných vznikajících mocností totiž nemůže nabídnout kombinaci ekonomické, finanční, technologické a vojenské moci, aby mohla v dohledné době převzít úlohu vůdce po Spojených státech. Žádné z mocností, dokonce ani Číně, by úpadek USA totiž nepřinesl užitek, ale spíš spoustu problémů.

Druhá skupina, kam se řadí již zmiňovaný Robert Kagan, se obává, že alternativou k americké hegemonii nebude mír a pořádek a pokračování současného mezinárodního uspořádání, ale chaos a konflikty. V knize *The World America Made* Kagan z historických paralel multipolárního uspořádání světa v 16.–18. století vyvozuje, že současný světový pořádek byl z velké míry postaven na amerických zájmech a prioritách, a pokud se rovnováha sil překlone na stranu některé jiné mocnosti, bude tato mocnost sledovat vlastní národní zájmy a přetvářet mezinárodní systém ke svému obrazu.¹⁶ Americká hegemonie postavená na demokratických hodnotách podporovala rozkvět těchto hodnot i v ostatních státech, například i v Československu a pak České republice. Záviselo by pak hodně na tom, zdali by demokratické režimy jako Indie, Brazílie či Turecko převzaly část někdejší americké moci, anebo by se jazýček na pomyslných mocenských vahách zhoupl spíše k autokratickým režimům jako Rusko a Čína, které by pak, stejně tak jako dnes v případě čínské a ruské podpory syrského diktátora Bašára al-Asada, podporovaly autokratičtější tendence v ostatních státech. Ty by zahrnovaly především

omezování svobody projevu v médiích, kontrolu a regulaci internetu a větší pravomoci pro složky hájící bezpečnost daného režimu.

„Americký pořádek“ se opírá o svobodný obchod. Kapitola Jana Hornáta ilustruje možná rizika ztráty amerického postavení jako garanta svobodné plavby v oblasti Tichomoří, která je klíčová pro svobodný světový obchod. Úpadek postavení USA v této oblasti, a nejen zde, by vedl k nutnosti vytvořit jiný systém kolektivní bezpečnosti. Reálná hrozba eskalace teritoriálních sporů, ve kterých aspirující mocnosti prosazují vlastní národní zájmy spíše než kolektivní cíle, navíc poukazuje na nízkou efektivitu současného bezpečnostního režimu.

V neposlední řadě lze předpokládat, že prokazatelný úpadek USA by vedl k rozkvětu nacionalismu, izolacionismu a pevnější obraně vlastních úzce definovaných amerických hodnot a identity. Takový vývoj by mohl mít velmi vážné následky jak na světovou politiku, tak zejména pro celý severoamerický kontinent. Jak ukazuje kapitola Magdaleny Fiřtové, Kanada (a stejně tak i Mexiko) jsou v asymetrickém stavu ekonomické závislosti na svém americkém sousedovi a jeho pokračující úpadek by měl nedozírné negativní důsledky pro jejich domácí ekonomiky.¹⁷

Nakolik může být multipolární systém s dominantním postavením USA, jehož vznik v blízké době předpokládá již zmíněná oficiální zpráva Globální trendy 2025, stabilním a mírovým systémem, je klíčová otázka. Již od 2. světové války, kdy se USA staly světovým lídrem, se přední američtí politici koncepčně připravují na vznik multipolárního světa.¹⁸ Výzvou současné americké vlády je stejný úkol, tj. spoluvytvářet svět, v němž USA mohou vzkvétat, aniž by byly nutně jedinou dominující supervelmocí, zároveň si uchovaly pozitivní ekonomickou i politickou dynamiku a navíc zůstaly schopné efektivně zaručit vlastní i celosvětovou bezpečnost.

Cílem této knihy je ukázat, že problém amerického úpadku je mnohem komplexnější (a tím i zajímavější) než povrchní

mediální diskurz na toto téma. Je zřejmé, že relativní postavení Spojených států ve světě slábně, zároveň si ale na dlouhá léta udrží klíčovou roli v mezinárodním dění. Stopy úpadku chápaného jako dlouhodobý postupný rozklad proto můžeme mnohem spíše odhalit podrobnějším zkoumáním v jednotlivých sektorech a oblastech. Pouze tímto způsobem se můžeme přiblížit sestavení mozaiky, ve které jsou části svědčící jak o úpadku, tak o opětovném vzestupu. Takto sestavený výsledek není příliš uspokojivý pro ty, kteří hledají chytlavé palcové titulky typu „Konec Ameriky!“, „Zánik Západu!“ či rovnou „Čínské (žluté) nebezpečí!“. Odpovídá však mnohem lépe současnému stavu poznání, které reflektuje fakt, že obecné grandiózní teze jsou výsledkem chaotických a často protichůdných procesů. Předkládaná publikace mapuje některé z těchto důležitých procesů, které tvoří jednotlivé kameny širší mozaiky. Doufáme, že čtenářům pomohou k vytvoření ucelenějšího pohledu na současnou situaci ve Spojených státech.

Struktura publikace

Po tomto stručném nástinu vývoje a současného stavu je na místě shrnout a představit jednotlivé kapitoly této kolektivní monografie, která je společným dílem studentů a pedagogů Katedry amerických studií Institutu mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy. Primární odpovědnost za obsah a myšlenky spočívá na autorech jednotlivých kapitol, jako editoři jsme se snažili upozorňovat spíše na nejasnosti, nepřesnosti či stylistické neobratnosti.

V prvním oddíle se věnujeme vnější politice Spojených států. Úvodní kapitola **Petra Anděla** „Imperiální politika a mocenský úpadek USA“ analyzuje vojenský náskok USA před dalšími státy i perspektivy fungování klíčového transatlantického spolenectví v rámci NATO. Dokládá tak, že Spoje-

né státy rozhodně ještě nejsou za zenitem svého vojenského ani aliančního potenciálu. Následuje důležitá kapitola **Jany Sehnáلكové** „Současné čínsko-americké vztahy v kontextu diskuse o „úpadku USA“, ve které autorka podrobněji rozebírá problematiku vzájemných vztahů. Zřetelně se tak ukazuje, jak Spojené státy vycházejí Číně čím dál tím více vstříc, což zahrnuje například utlumení důrazu na porušování lidských práv. Tento postoj může být interpretován jako jasný důkaz úpadku pozice USA, ale zároveň může svědčit i o pragmatickém postoji, kdy Spojené státy nevidí žádný užitek ve zbytečném rétorickém vyhrocování vztahů s Čínou, která je navíc ve stádiu dynamické vnitřní transformace. Na tuto kapitolu tematicky navazuje studie **Jana Hornáta** „Úpadek USA jako tichomořské velmoci? Současný vývoj situace v Jihočínském moři“, která detailně zkoumá vývoj postavení USA v této velmi citlivé a zároveň klíčové geostrategické lokalitě. V rámci vyvažování Číny na vzestupu jsou Spojené státy potenciálně velmi atraktivním partnerem pro menší státy v oblasti, neboť mohou stále fungovat jako záruka proti příliš agresivním krokům Číny. Oddíl věnovaný vnější politice uzavírá kapitola **Tomáše Rezka** „Úpadek USA jako vojenské velmoci – kybernetická válka“, která velmi trefně upozorňuje na měnící se charakter bezpečnostních hrozeb i konfliktů. Velké nebezpečí pro Spojené státy představuje v tomto ohledu jejich rozvinutá civilní kybernetická infrastruktura, která není v důsledku úsporných opatření firem i institucí dostatečným způsobem chráněna. Tato strategická nevýhoda je však do jisté míry kompenzována vazbami největších internetových firem na vládu USA.

Druhá část publikace je věnována problematice úpadku ve vnitřní politice Spojených států. Otevírá ji kapitola **Barbory Čapínské** „Represe a porušování ústavních práv jako projev krize demokracie v USA?“. Autorka v ní poukazuje na nárůst moci policejních složek i zvyšující se důraz na tzv. měkké represe používané proti nenásilným demonstra-

cím. Tento vývoj je zajímavé sledovat v souvislosti s krizí fungování demokratických institucí, které nejsou schopny adekvátně reflektovat postoje voličů. Právě v tom může spočívat důležitý aspekt dlouhodobějšího vnitřního úpadku USA. Vývoji na politické scéně USA se pak věnuje následující vysoce aktuální kapitola **Maxe Kucera** „Radikalizace americké politiky? Vzestup vlivu Tea Party na vnitřní politickou scénu USA v období let 2009–2011“. Kritickou analýzou tohoto hnutí ukazuje na procesy, které polarizují americkou politiku a znemožňují vytváření širších politických koalic pro dlouhodobější nutné reformy, což může být dalším významným symptomem úpadku.

Tematicky na tento problém navazuje kapitola **Venduly Krumpholcové** „Vliv soukromých subjektů na financování amerických volebních kampaní“, která poukazuje na dlouhodobě palčivý problém manipulace veřejného prostoru ve prospěch úzkých, ale dobře organizovaných zájmových skupin. I přes opakované pokusy o reformu se nedaří tento problém uspokojivě vyřešit, i když určitou naději představuje například model financování Obamovy úspěšné kampaně, ve které hrály důležitou roli drobné příspěvky od milionů příznivců.

Následuje kapitola **Pavly Voborníkové** „Sen o kvalitním bydlení jako jedna z příčin současné ekonomické krize“, ve které detailně rozebírá situaci na trhu s nemovitostmi v kontextu krize z roku 2008. K nafouknutí obří realitní bubliny přispěly jak neregulované bankovní instituce, nezodpovědná politika americké centrální banky, tak i kroky státu, který poskytování rizikových hypoték také podporoval. Symptomem úpadku pak je zejména neschopnost přicházející krizi obrovských rozměrů včas rozpoznat a podniknout efektivní ochranná opatření.

V další kapitole se **Helena Schulzová** věnuje problematice neefektivní energetické politiky USA, která podle ní může být jedním z významných symptomů úpadku USA. Snahy o snížení energetické náročnosti ekonomiky i o vyšší míru

energetické samostatnosti opakovaně selhávají, nicméně se v poslední době objevují nové trendy, které mohou celkový obraz výrazně proměnit. Jedná se zejména o těžbu břidlicových plynů na území USA, která je sice velmi nešetrná k životnímu prostředí, nicméně má velký ekonomický potenciál.

Téma energetiky je významné i pro poslední kapitolu **Magdaleny Fírtové** „Severoamerický kontext: úpadek průmyslového Ontaria vs. vzestup ropné Alberta“. Rozebírá v ní zásadní změny, které probíhají na politické i ekonomické úrovni v rámci Kanady v důsledku překotného rozvoje těžby ropy z tzv. ropných písků v provincii Alberta. Vývoz kanadské ropy zvyšuje hodnotu kanadského dolaru, což má fatální důsledky pro tradiční průmyslové podniky v Ontariu, neboť se jim prodražuje export. Kanadě jako celku pak hrozí úpadek do pozice hlavního dodavatele primárních surovin, čemuž se po většinu 20. století chtěla snahou o budování silné střední třídy vyhnout.

První i druhá část knihy poukazují na různé typy chápání úpadku. Korekce geopolitického postavení USA je mediálně atraktivní a bude mít důležité dopady pro všechny spojence Spojených států. Neméně důležitý je však i vnitřní vývoj v samotných Spojených státech, neboť atraktivní politický systém, dynamická ekonomika i pozitivní vnímání amerických hodnot ve výsledku tvoří zdravé základy nepřímého vlivu USA ve světě.

Imperiální politika a mocenský úpadek USA

(Petr Anděl)

Úvod

Spojené státy americké bývají často kritizovány v souvislosti s jejich aktivní zahraniční politikou, a to především v souvislosti s jejími bezpečnostními a vojenskými aspekty. V této kapitole je tedy analyzována jejich bezpečnostní a zahraniční politika ve vztahu k ústřednímu tématu celé monografie, možnému úpadku Spojených států a jejich moci ve světě. Je až příliš jednoduché (a někdy i líbivé) označit americkou zahraniční politiku za „imperiální“. Spojené státy jako globální mocnost mají totiž ve stávajícím mezinárodním uspořádání do určité míry i globální odpovědnost. Musí proto při řešení rozličných problémů i konfliktů ve světě vystupovat aktivně a důrazně. Stejně problematické je však tvrdit, že Spojené státy mohou být přirovnány k impériu v úpadku. Úpadek mocnosti bývá charakterizován jako okamžik, kdy závazky (především v oblasti zahraniční a vojenské politiky) převýší síly či zdroje dotčené mocnosti. Obzvláště nyní, v okamžiku, kdy Spojené státy čelí závažné hospodářské krizi, může nevhodná zahraniční politika vedoucí ke zvyšování zahraničních závazků vést k přepětí sil země, čelící stále rostoucímu alarmujícímu zadlužení. Z čistě akademického pohledu pak může ambiciózní zahraniční a bezpečnostní politika vést jak k urychlení úpadku v případě nevhodně zvolených, příliš velkých a nereálných cílů, tak k jeho oddálení a udržení náskoku Spojených států před jejich možnými konkurenty. Za jednoho z těchto konkurentů bývá považována i dnes Ruská federace. Rusko samo se staví značně kriticky a odmítavě zejména k rozšiřování Severoatlantické aliance po skončení studené

války. Nahlíží jej v rovině blízké dřívější kritice tzv. amerického imperialismu z dob studené války. Klíčovou otázkou této kapitoly proto je, zda lze nahlížet na rozšiřování NATO v postbipolárním světě jako na „imperiální“ politiku, která přiblíží, nebo naopak oddálí možný úpadek americké moci. Rozšiřování aliance lze totiž považovat za cestu ke zvyšování závazků americké vlády v zahraničí. Kritériem hodnocení je zde především schopnost dostát spojeneckým závazkům bez vyčerpání vlastních zdrojů. Výraz imperiální lze chápat ve smyslu posilování vlastního vlivu, rozšiřování vlastní sféry vlivu. V teoreticko-metodologické rovině jde o analýzu americké role v NATO v rámci teoretického modelu fungování asymetrické vojenské aliance, doplněné rozboru Bushovy a Obamovy *Nuclear Posture Review*. Oba dokumenty jsou důležité především pro zhodnocení sebereflexe i vývoje USA na mezinárodní scéně jako jaderné mocnosti. Představa amerického úpadku je v závěru relativizována srovnáním výdajů USA na zbrojení dle údajů SIPRI a poukazem na prognózu demografického vývoje USA a jejich možných konkurentů podloženou daty Population Division of the UN Department of Economic and Social Affairs. Prognózy demografického vývoje dávají totiž USA na rozdíl od dalších rozvinutých zemí, ale i Ruska a Číny, jasnou naději na to, že v nejbližší době uniknou závažnému problému rychlého stárnutí populace.

Bezprecedentní americký úspěch, růst vlivu USA a imperiální politika

Klademe-li si otázku, zda lze považovat současnou americkou zahraniční politiku za imperiální, je nutné uvědomit si nejprve širší souvislosti historického vývoje USA i jejich zahraniční politiky samotné. Spojené státy jsou zemí, která si sama v letech 1775–1783 těžce vydobyla nezávislost na britské

říši. Již z toho plynula prvotní nedůvěra Američanů k evropským koloniálním říším a k jejich imperiálním ambicím. V souvislosti s růstem mocenské základny USA pak můžeme pozorovat rostoucí ambice jejich zahraniční politiky. Ke skutečnému pokusu o napodobení imperiálních výbojů evropských koloniálních velmocí do zámoří se USA odhodlaly až v období americko-španělské války v roce 1898, ve které Spojené státy získaly faktickou kontrolu nad Kubou, Portorikem i nad geograficky vzdálenými Filipínami. V souvislosti se stoupajícími nároky na správu těchto území pak v USA končí nadšení pro tento druh výbojů. USA tak definitivně ustoupily od dalších pokusů napodobit evropská koloniální impéria. Zde končí i možnosti spekulací o americkém imperialismu v tradičním smyslu tohoto slova.

Ani zdaleka zde však nekončí příběh amerického úspěchu a růstu, byť tento růst již neznamenal růst územní a nebyl spojen ani se zakládáním koloniální říše. Z USA se stala díky přirozeně rostoucí průmyslové základně i ekonomice globální mocnost. Jako takové však zaujaly Spojené státy postavení v mezinárodních vztazích odpovídající jejich mocenské základně se značným zpožděním, a to až v důsledku rozhodujícího podílu na válečném úsilí v první i druhé světové válce. Zejména válečné cíle USA v první světové válce pak svědčí jasně o absenci imperiálních ambicí USA,¹ podobně jako jejich meziválečný izolacionismus. I po skončení druhé světové války se USA rychle stahovaly z Evropy, podporovaly již však plně principy kolektivní bezpečnosti nově založené OSN. Druhá světová válka však mocensky oslabil všechny evropské země. Z USA a SSSR se naproti tomu v důsledku války staly supervelmoci. Právě neshoda se SSSR ohledně podoby poválečné rekonstrukce Evropy vedla obě supervelmoci k soupeření, které vyústilo v tzv. studenou válku a vedlo USA k trvalému angažmá v Evropě a k budování vlastní vlivové sféry na tomto kontinentu. Zde se USA rozcházejí s dosavadní tradicí předešlé izolacionistické zahraniční politiky a přejíma-

jí dlouhodobou odpovědnost za vývoj mezinárodního uspořádání. Právě obavy Západoevropanů z pohlcení Sovětským svazem byly příčinou jejich touhy po spojeneckém svazku s USA a následně i vzniku vojenské aliance NATO, propojující od roku 1949 obranu západní Evropy a USA. Z USA se tak v důsledku studené války stal jeden z pólů bipolárního světa. USA se staly do značné míry garantem bezpečnosti i společenským vzorem zemí ležících mimo sovětskou sféru vlivu. Rozhodující slovo zde však většinou nezískaly nátlakem, ale v důsledku obav těchto zemí z šíření sovětského vlivu. Oba póly rozděleného světa se od sebe lišily. Především evropští spojenci se přimkli k USA proto, že u nich hledali ochranu před SSSR. Sovětské spojenci byli v kontrastu s tím v sovětské vlivové sféře většinou drženi silou a nátlakem. Dostatečným důkazem tohoto tvrzení může být odkaz na krvavou intervenci SSSR v Maďarsku roku 1956 a na okupaci Československa roku 1968.

Konec studené války spojený s následnou dezintegrací sovětského bloku i samotného SSSR pak vynesl USA do bezprecedentní situace. USA se staly jedinou globální supervelmocí. Toto ohromné vítězství bylo umocněno dalším geostrategickým i morálním vítězstvím, když se většina bývalých sovětských spojenců začala po rozpadu obávaného SSSR koncem roku 1991 dožadovat vstupu do NATO. Teoretici se mohou přit o to, zda byly USA v 90. letech 20. století jediným pólem unipolárního světa, či nejsilnějším z mocenských center světa multipolárního. Nezpochybnitelným faktem zůstává, že se staly nejmocnější a nejvlivnější zemí naší planety. S největší pravděpodobností se tak právě v období konce studené války uzavírá příběh jejich bezprecedentního úspěšného mocenského růstu. Z tohoto pomyslného vrcholu již nemůže být jiné cesty než cesty „dolů“. Tato cesta dolů však rozhodně nemusí nutně být přímo úpadkem. Spojené státy samy se do tohoto výjimečného postavení na vrcholu mocenské pyramidy dostaly spíše díky svému přirozenému územnímu,

demografickému, ekonomickému, technologickému i mocenskému vývoji než díky cílené imperiální politice. Lze proto předpokládat, že svoji strategickou váhu a význam nemohou jen tak rychle ztratit.

Postbipolární svět

Konec studené války přinesl největší změny v Evropě. Krom dezintegrace sovětského bloku a postupného rozpuštění jeho hospodářských a vojenských struktur byla zcela logicky jako jedna z prvních dořešena otázka sjednocení Německa. Spojeným státům se zde podařilo přimět SSSR k ústupkům a Německo bylo sjednoceno přistoupením spolkových zemí bývalé NDR do Spolkové republiky Německo. Tímto přistoupením bylo Německo sjednoceno v rámci dosavadních spojenectví a závazků SRN, tedy v rámci NATO. Byl tak ukončen jeden z klíčových sporů, který vedl k vypuknutí studené války v Evropě. V oblasti jihovýchodní Evropy však propukly etnické konflikty, zejména na území bývalé Jugoslávie, utlumené dříve bipolárním rozdělením světa, a země střední a východní Evropy začaly intenzivně hledat nové bezpečnostní záruky, chránící je před eskalací podobných konfliktů. Nenacházely však dlouho žádnou vhodnou záštitu. KBSE (OBSE) byla spíše pouhým diskusním fórem a EHS bylo takřka zcela pohlceno úvahami o prohloubení evropské integrace, a tak se po rozpadu SSSR země střední a východní Evropy odhodlaly požádat o přijetí do dříve znepráteleného NATO. Učinit takový krok před rozpadem SSSR by bývalo značně riskantní. SSSR stále ještě disponoval dostatkem sil k tomu, aby jim v tom mohl zabránit. Spojené státy však nevěděly, jak zareagovat, aby neztratily vliv v těchto zemích, ani naději na kultivování vztahů s Ruskou federací, která se mohla rozšířením NATO cítit ohrožena. Odkládaly proto rozhodnutí o rozšíření aliance a intenzivně vyjednávaly s ruskou stranou,

kteřá proti rozšiřování protestovala. Téměř všichni vyšší úředníci amerického ministerstva zahraničí, kteří měli na starost NATO a Rusko, měli z počátku závažné výhrady. Viděli v rozšíření především nárůst úkolů, které bude NATO muset plnit, aniž by došlo k navýšení kapacit potřebných k jejich uskutečnění.² Ministr obrany Aspin zahájil proces přehodnocování struktury ozbrojených sil, shrnutý v dokumentu *Bottom-Up Review* (BUR). Tento dokument posunul americké obranné plánování k většímu důrazu na oblast Perského zálivu a Asie.³ Rozšíření NATO bylo obecně vnímáno jako další nevítaný vojenský výdaj v čase, kdy byl vojenský rozpočet USA i početní stav armády zeštíhlován. Rozšíření samo o sobě mohlo spíše narušit výkonnost a soudržnost stávající aliance, bylo tedy nakonec ze strany USA spíše politickým než vojenským rozhodnutím. Jako dočasné řešení byla roku 1994 navázána spolupráce s uchazeči o členství v projektu Partnerství pro mír. U kandidátských zemí byly zkoumány nejen vojenské dovednosti, ale i stabilita jejich demokracie. Kandidáti vstupující v první vlně rozšíření měli být pro alianci jistým přínosem.⁴ Po dosažení klíčové dohody s Ruskou federací dne 27. května 1997 předpokládající vznik Rady NATO-Rusko byly v Madridu ve dnech 8.-9. července 1997 přizvány ke vstupu Polsko, Česká republika a Maďarsko, které se dne 12. března 1999 staly členy aliance. NATO však zůstalo otevřeno příslibu přístupu dalších kandidátských zemí. 29. března 2004 vstoupilo do aliance Estonsko, Lotyšsko, Litva, Slovensko, Slovinsko, Bulharsko a Rumunsko. V průběhu třetí vlny postbipolárního rozšiřování aliance pak přistoupilo dne 1. dubna 2009 Chorvatsko a Albánie.

Tito členové, kteří byli do aliance vpuštěni až ve druhé a pak i třetí vlně jejího rozšiřování, však mohli alianci potenciálně přinést mnohem více problémů než země přijaté v první vlně. Ve druhé vlně bylo problematické zejména přijetí pobaltských zemí, které Rusko považovalo za jasnou hrozbu. Třetí vlna pak vybočovala tím, že Chorvatsko mělo sice

zdatnou armádu, prošlo však v devadesátých letech po svém odtržení od Jugoslávie jedním z nejkrvavějších etnických konfliktů spojených s rozsáhlými etnickými čistkami, na kterých se podílela i chorvatská armáda. Albánie byla vnitřně slabou zemí. Sama se v období 1996–1997 dostala až na pokraj dezintegrace státu kvůli krizi způsobené houfným propadnutím obyvatelstva nezodpovědným pyramidovým hazardním hram. Právě Albánie představovala mocensky nejslabšího spojence. V souvislosti s rétorikou aliance zdůrazňující jak úspěšnost, tak schopnosti i dovednosti nových členů proto připomeňme stupeň rozvratu Albánie jako státu v roce 1997, kdy se albánský lid ožebračený pyramidovými hazardními hrami vzbouřil proti vládě propojené údajně s organizátory těchto podvodných aktivit. Tiskový odbor ministerstva obrany Albánie ve středu 19. 3. 1997 otevřeně přiznal, že albánská armáda již prakticky neexistuje. Nemá zbraně, vojáky ani velení. Kasárna jsou většinou prázdná, často vyrabovaná a zničená. Většinu albánských plavidel a letounů použili běženci k útěku, a ty se proto nacházejí na území Itálie. Tanky byly všechny zničeny. Velení armády bylo rozvráceno, ministr obrany Safet Zhulali uprchl do Itálie a šéf generálního štábu byl zbaven funkce.⁵ Během nepokojů v roce 1997 bylo z armádních skladů uloupeno celkově více než 600 000 ručních zbraní.⁶ V obdobném stavu jako armáda se pak nacházela také policie. Ve středu 26. března 1997, pouhý týden po vyjádření ministerstva obrany, přiznal také náměstek albánského ministra vnitra Lush Perpali, že úřady nebyly s to ochránit obyvatelstvo, ani je přimět k odevzdání zbraní. Morálka policistů byla nízká a tito byli nedostatečně vyzbrojeni, sama vláda jim pak nebyla schopna ani doručit výplaty.⁷ Chaos v zemi ukončila až mezinárodní pomoc, zejména ze strany Itálie a jejích ozbrojených sil ve formě operace Pelikán a Alba.

I když je zřejmé, že Albánie učinila od roku 1997 velké pokroky, bylo by naivní předpokládat, že její vstup do NATO alianci výrazně posílil. Se vši pravděpodobností pro alianci

i pro spojené státy znamenal spíše závazek či závazky. Post-bipolární rozšiřování NATO, zejména pak jeho třetí vlna, muselo mít pro USA jiný než vojenský přínos. Spojené státy, dominantní a rozhodující člen aliance, se rozhodly poskytnout bezpečnostní garance všem těmto členským zemím. Poskytováním garancí takovému množství nových spojenců však zvyšovaly své závazky i závazky aliance. Přijímání méně stabilních zemí do aliance bylo možné nahlížet jako rizikové. Důvodem pro takový krok mohla být jen altruistická snaha o stabilizaci těchto oblastí, nebo praktičtější snaha předejít šíření vlivu konkurenční mocnosti.

Možné důvody rozšíření NATO

Chceme-li pochopit toto rozšiřování aliance v souvislosti se stávajícími teoriemi vysvětlujícími vznik a fungování vojenských aliancí, můžeme hledat odpovědi v převládajícím moderním teoretickém modelu vzniku vojenských aliancí na základě principu tzv. public good model (modelu všemi sdíleného prospěchu), formulovaného Mancurem Olsonem a Richardem Zeckhauserem (1966) a dále rozvedeného Jacquesem van Ypersele de Strihou (1967), Toddem Sandlerem a Johnem Cauleyem (1975), Sandlerem (1977), Murdochem a Sandlerem (1982) a McGuirem (1990).⁸ Následovat může „klubová teorie“, která počítá zejména s úsporou prostředků členů klubu určených ke střežení společných státních hranic pomocí konvenčních ozbrojených sil.⁹ Do tohoto klubu má pak přístup jen ten, jehož členství může být přínosem v podobě ušetřených prostředků. I tato „klubová teorie“ však vysvětlovala principy utváření či rozšiřování vojenských aliancí jen nedostatečně.

Většina stávajících teoretických modelů vysvětlujících fungování vojenských aliancí může být zařazena dle Jamese D. Morrowa do tzv. capability aggregation (kumulativního)

modelu.¹⁰ Ten vychází z předpokladu, že státy vede ke sdružování ve vojenských aliancích především snaha kumulovat vojenské schopnosti. Všichni spojenci tak v rámci vojenské aliance získávají jako přidanou hodnotu spojenou s účastí v alianci zvýšení vlastní bezpečnosti. Tento typ aliance lze nazývat symetrickým. Sem však postbipolární rozšiřování NATO nespadá, neboť USA v tomto případě přijímají spíše závazky, které potenciálně snižují jejich bezpečnost a mohou je dostat do sporu například s Ruskou federací. Některé silné státy však mohou uzavírat spojení se slabšími zeměmi i při absenci jiné regionální mocnosti, která by je přímo ohrožovala nebo s kterou by jakkoliv soutěžily. Vzniká tak silně nevyrovnané spojení. Ve snaze popsat takové spojení James D. Morrow rozvinul předchozí úvahy Michaela F. Altfelda v této oblasti a popsal motivy vzniku asymetrických aliancí.¹¹ V asymetrické alianci je vyvažována a směňována bezpečnost jednoho a autonomie druhého, obvykle slabšího člena (či členů). Slabší člen pak poskytuje silnějšímu prostor pro zřízení vojenských základen na svém území¹² a výměnou za snížení své suverenity získává bezpečnost. Rozšiřování NATO v postbipolárním období, v době, kdy Ruská federace prožívala mocenský sestup a nijak přímo neohrožovala kandidátské země, by bylo se vši pravděpodobností možné nejspíše zařadit právě k tomuto teoretickému modelu. Slabší spojenci zde získávají garance vlastní bezpečnosti, garance proti obnovení jakékoliv obdoby staré sovětské hrozby či hrozeb nových. Výměnou nabízí zahraničněpolitické i vnitropolitické ústupky a podporují stanoviska USA i jejich zahraniční a bezpečnostní politiku na mezinárodní úrovni. Výhodou takového silně asymetrického spojení v oblasti očekávání přínosu aliance pro jednotlivé členy i v oblasti reálných vojenských sil spojenců je především skutečnost, že může být vzájemně výhodné dlouhodobě, a to i tehdy, kdy žádný ze spojenců nečelí výrazné hrozbě, tedy v okamžiku, kdy by klasická symetrická aliance zanikla.

Vhodným teoretickým podkladem pro zkoumání procesu rozšiřování NATO po skončení studené války je teorie Olsonova a Zeckhauserova,¹³ hovořící o tom, že kalkulace nákladů ušetřených při střežení vnitřních hranic aliance ztrácí zcela smysl v případě, kdy jeden ze spojenců vlastní jadernou zbraň. Z těchto úvah vyplývá, že USA mohou libovolně rozšířit ochranu svého jaderného deštníku i na další spojence, aniž by výrazně stouply jejich vlastní náklady na obranu. Tato teorie pevně počítá s tím, že jaderný stát bude po nových spojencích vyžadovat určité politické ústupky. Takto je možné vysvětlit účast teritoriálně velmi vzdáleného spojence jako je USA v aliancích, jako je ANZUS nebo NATO, a to i v případě, že USA nemají žádný prospěch ze zkrácení hranic, které musí jejich vojska střežit. Pro Spojené státy jsou přínosem členství v alianci politické ústupky. Jako příklad by mohlo posloužit zapojení Austrálie do vietnamského konfliktu nebo zapojení nových členských zemí NATO do vojenských operací v Afghánistánu a v Iráku.

Zdá se tedy, že Spojené státy využily v devadesátých letech dvacátého století tlaku na reformu NATO, které ztratilo s rozpadem SSSR i hlavní náplň své dosavadní činnosti (vyvažování vojenské moci SSSR), a tlaku na rozšíření této aliance. S rozšířením aliance ztratila svůj studenoválečný antisovětský charakter, namísto toho přijala a zdůrazňovala nové úkoly spočívající v operacích na podporu míru a stability v Evropě a v jejím blízkém okolí. Obrana aliance ve smyslu článku 5. Severoatlantické smlouvy již nebyla tolik zdůrazňována, zdůrazňována byla spíše spolupráce v rámci článku 4. Kandidátské země pak prokazovaly schopnost i ochotu provádět rozličné úkoly v rámci programu Partnerství pro mír. Musely tedy projevit ochotu podpořit v těchto případech zahraniční politiku USA a musely prokázat schopnost poskytnout k této podpoře alespoň nějakou minimální vojenskou sílu. NATO tak do značné míry přijalo úkol vytváření konsenzu se zahraniční politikou USA. Bylo-li NATO v období studené války

obranou aliancí reagující na vývoj vnější (sovětské) hrozby, mělo se transformované NATO v postbipolárním světě stát aktivním politickým nástrojem utvářejícím bezpečnostní architekturu Evropy a jejího okolí. NATO se tedy mělo stát nástrojem šíření (amerických) hodnot sdílených spojenci. S těmito rostoucími ambicemi se však pojí i závazky. Má-li být NATO stále věrohodné, musí být podpořeno reálnou silou. Jinak by jak ve svém územním rozšiřování, tak v operacích mimo území členských států přepjalo své síly. Touto reálnou silou pak musí být sjednocující síla dominantního spojence, tedy USA. Mohou si však USA s pomocí této asymetrické aliance dlouhodobě dovolit zmíněné závazky?

Role jaderných zbraní

Jaderné zbraně a jejich vlastnictví mohou být jednou z možných odpovědí. Pokud budou ve smyslu Olsonovy a Zeckhauserovy teorie dokonale asymetrické aliance vytvořené okolo téměř všemocné jaderné velmoci USA i nadále disponovat kredibilním odstrašujícím jaderným potenciálem, budou si teoreticky moci dovolit rozšiřovat okruh svých spojenců téměř neomezeně. Vlastnictví a kultivace jaderného arzenálu by v tomto případě byla pro schopnost dostát bezpečnostním závazkům rostoucí asymetrické aliance klíčová.

V dubnu 2009 však představil americký prezident Barack Obama ve svém projevu v Praze odvážnou vizi světa bez jaderných zbraní, ke kterému by měla politika Spojených států i mezinárodní společenství jako celek v nadcházejících letech postupně směřovat.¹⁴ Jaderné odzbrojení a nešíření jaderných zbraní se staly prioritami zahraniční politiky Obamovy vlády a vyústily i ve vyjednání nové bilaterální odzbrojovací smlouvy START s Ruskou federací. Proto budilo velké očekávání zejména zveřejnění Obamovy *Nuclear Posture Review* (NPR), dokumentu, který má za úkol vymezit roli jaderných zbraní

v americké bezpečnostní strategii a stanovit cíle a postup administrativy v rámci jednotlivých prvků jaderné strategie.¹⁵ Obama se zde snažil vymezit zejména proti politice svého předchůdce George W. Bushe mladšího, jehož NPR z konce roku 2001 se stala impulzem pro vývoj americké jaderné strategie v první dekádě 21. století.¹⁶

Při zjednodušeném srovnání obou NPR v oblasti jaderných hrozeb obě NPR identifikují jako hrozbu zejména proliferaci zbraní hromadného ničení (ZHN) mezi státní a nestátní aktéry a země, potenciálně ohrožující americkou bezpečnost. V kontextu nebezpečí plynoucích ze strany státních aktérů rozlišuje NPR 2001 tři typy hrozeb. Bezprostřední hrozby ohrožení amerických spojenců v klíčové oblasti Středního východu a severovýchodní Asie. Jako potenciální hrozbu by pak vnímaly obě NPR vznik nové vojenské koalice proti Spojeným státům nebo jejich spojencům, kde některý ze členů této koalice disponuje ZHN a je schopen je v konfliktu použít. Obě NPR uvažují i o nenadálém objevení jaderných zbraní u některého z protivníků USA. NPR 2001 zřetelně vnímá jako potenciální hrozby tzv. rogue states (Severní Korea, Irák, Írán, Sýrie, Libye). NPR 2010 jako hrozby explicitně zmiňuje Severní Koreu a Írán, a to v souvislosti se snahou o vývoj a šíření jaderných zbraní.¹⁷ Zajímavé však je zejména vymezení NPR 2010 vůči Číně, která je vnímána jako partner, se kterým je nutno zachovat strategickou stabilitu. Obě NPR současně vyzdvihují existenci lepšího vztahu s Ruskem, momentálně jediným státem s kvantitativně srovnatelným jaderným arzenálem. Stejně jako v případě Číny vyzdvihuje NPR 2010 i ve vztahu k Rusku jako zásadní ze svých priorit zachování vzájemné strategické stability.

To, jak této stability docílit, lze odvodit z dokumentů *Quadrennial Defense Review* (QDR) 2001 a 2010.¹⁸ Stabilita má být zajištěna principy odstrašení protivníka od jaderného úderu na USA, ujištění spojenců o vůli a schopnostech USA dostát svým závazkům a zajistit jejich bezpečnost a odstra-

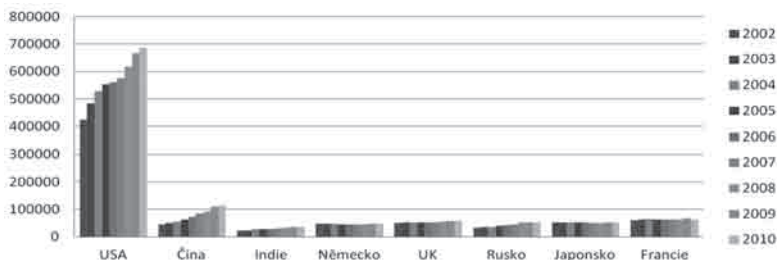
šení protivníka od útoku na americké spojence. To by mělo od vývoje jaderných zbraní odradit spojence USA, těšící se až doposud ochraně amerického jaderného deštníku (například Jižní Korea či Japonsko).

Navzdory velkolepé Obamově rétorice se tak v zásadě jeho nová NPR opět přihlásila k logice vzájemně zaručeného zničení (MAD), udržující strategickou stabilitu v době studené války. Neodhodlala se ani k deklaratornímu vyjádření, že nepoužije jaderné zbraně jako první. Deklarovala však, že nepoužije jaderné zbraně proti nejaderným státům respektujícím plně závazky plynoucí ze Smlouvy o nešíření jaderných zbraní.¹⁹ Přibyl zde tedy další aspekt ochrany proti šíření zbraní hromadného ničení. Budované systémy protiraketové obrany jsou pak nahlíženy jako součást odrazení protivníka od snahy vyvíjet technologie a kapacity, které by mohly ohrožit bezpečnost USA. Snaha vojensky soupeřit s USA by měla být předem nahlížena jako marná. Základní podmínky pro šíření amerického vlivu ve světě skrze asymetrická spojení tak zůstanou bezpochyby zachovány i nadále a americké jaderné zbraně umožní i v budoucnu Spojeným státům poskytnout ochranu velkému množství spojenců.

Perspektiva ztráty náskoku?

Z výše zmíněných principů obsažených v NPR 2010 lze usuzovat, že USA jsou si plně vědomy významu svého vojenského i technologického náskoku před ostatními zeměmi a i v době možného poklesu svého vlivu ve světě se jej budou všemožně snažit udržovat. Udržování tohoto náskoku je jednou z reálně možných cest, jak čelit potenciálnímu mocenskému úpadku USA. Jako alarmující se proto mohou jevit zprávy o rychlém růstu zbrojních výdajů například v Číně. Již při pouhém porovnání vojenských výdajů USA a ostatních světových mocností je však patrné, že ve vojenské oblasti

Graf 1: Celkové vojenské náklady (mld. USD)

Sestaveno na základě údajů dostupných v on-line databázích jednotlivých zemí na URL adrese Stockholm International Peace Research (SIPRI)²⁰

Tabulka 1: Celkové vojenské výdaje ve vybraných zemích od roku 2002 do roku 2010 (mld. USD)

Stát	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
USA	425 471	484 255	527 799	552 966	561 555	576 294	618 940	668 604	687 105
Čína	45 900	49 800	55 200	62 100	72 900	84 100	92 700	110 100	114 300
Indie	22 487	22 989	26 679	28 196	28 365	28 765	32 106	35 819	34 816
Německo	48 306	47 646	46 183	45 460	44 411	44 454	45 730	47 453	46 848
UK	49 977	52 765	52 541	52 579	52 475	53 122	55 291	57 907	57 424
Rusko	32 035	34 080	35 454	38 669	42 317	45 908	50 937	53 330	52 586
Japonsko	52 844	52 954	52 470	52 270	51 616	50 905	50 221	51 008	51 420
Francie	60 525	62 364	64 076	62 724	63 059	63 272	62 642	66 869	61 285

Sestaveno na základě údajů dílčích databází s daty jednotlivých zemí v databázích Stockholm International Peace Research (SIPRI), databáze vojenských výdajů²¹

USA nijak podstatně neztrácejí svoji globální převahu. Data stockholmského International Peace Research (SIPRI) o tom mohou jasně svědčit.

Pokud bychom vzali v úvahu americké spojence v NATO a připočetli jejich vojenské výdaje a kapacity k těm americkým, byly by na tom USA vzhledem k dalším mocnostem mnohem lépe. Pokud bychom připočetli výdaje všech jeho spojenců, včetně těch, se kterými nemá formálně uzavřené spojení, ale díky shodným zájmům de facto spojenci jsou (například Izrael), byli by potenciální vyzyvatelé USA ještě

více znevýhodnění. Náskok USA by pak byl nepřekonatelný. Pokud bychom vzali v úvahu i to, že mnohé rostoucí regionální mocnosti se mezi sebou navzájem vyvažují a soupeří spolu (například Čína a Indie), pak je celkový výhled pro USA ještě optimističtější.

Ani z pohledu dlouhodobé prognózy demografického vývoje země si však USA jako mocnost nevedou nijak zle. Současná světová populace čítající 7 miliard lidí by podle střední varianty projekce Revidovaného výhledu světové populace OSN 2010 připravené Populační sekcí Oddělení ekonomických a sociálních záležitostí OSN měla v následujících necelých 90 letech dosáhnout 10,1 miliardy.²² Jednotlivé státy OSN dělí ve svých přehledech do skupin zemí s nízkou, střední a vysokou fertilitou. Je všeobecně známo, že do skupiny zemí s nízkou (tedy pro růst nebo jen udržení vlastní populace nedostatečnou) porodností patří téměř všechny evropské země a Austrálie. Už se ale tolik nemluví o tom, že plných 19 států s nízkou fertilitou je i v Asii.²³ Až 75 % všech lidí žijících v zemích s nízkou fertilitou žije v nejlidnatější Číně, dále pak (v tomto pořadí) v Brazílii, Rusku, Japonsku, Vietnamu, Německu, Íránu, Thajsku a Francii. Tři čtvrtiny obyvatel zemí se střední porodností žijí v Indii, USA, Indonésii, Bangladéši, Mexiku a Egyptě. A 75 % populace států s vysokou porodností obývá Pákistán, Nigérii, Filipíny, Etiopii, Demokratickou republiku Kongo, Tanzanii, Súdán, Keňu, Ugandu, Irák, Afghánistán, Ghanu, Jemen, Mosambik a Madagaskar.²⁴ Vývoj porodnosti v každé zemi má značnou setrvačnost. Proto jsou tyto přehledy významné pro odhad vývoje, který lze očekávat v nejbližších desetiletích.

Klesající porodnost a rostoucí délka života vedou ke stárnutí populace, a to pochopitelně nejrychleji v zemích s nízkou fertilitou. Proto tedy zcela logicky do roku 2050 můžeme očekávat navzdory pokračujícímu růstu světové populace negativní ekonomické i sociální dopady stárnutí populace Evropy, ale i Číny a Japonska. USA budou uchráněny jak

problému enormního růstu, tak nežádoucího velmi rychlého stárnutí populace.²⁵ Jejich možní mocnější konkurenti Rusko a Čína pak budou pravděpodobně značně negativně hospodářsky ovlivněni stárnutím populace. To by se mělo odrazit na jejich vojenských výdajích i na tempu růstu jejich ekonomik. Postižení však budou pochopitelně i spojenci USA v Evropě a spřátelené Japonsko.

Závěr

S největší pravděpodobností můžeme říci, že Spojené státy narazily v současnosti na meze svého mocenského růstu. Bezhlavá snaha o šíření amerického vlivu a budování impéria po vzoru koloniálních říší 19. století by jistě vedla k přecenění (a k vyčerpání) vlastních sil i k následnému úpadku moci USA. Stejně nerozumné by však z amerického úhlu pohledu bylo, kdyby Spojené státy, které se po 2. světové válce staly globální mocností, přestaly využívat svého vlivu a rezignovaly by na závazky, které z tohoto postavení vyplývají. Pokud by přestaly ovlivňovat mezinárodní společenství a jeho vývoj, se vši pravděpodobností by jen urychlily úpadek své moci, a uvolnily by tak cestu na výsluní svým konkurentům. Jinými slovy, pokud by se Spojené státy přestaly chovat jako supervelmoc, mohly by jí přestat být. Rozšiřování asymetrického spojení v rámci rozšiřování NATO by pak mohlo být z amerického pohledu vhodnou strategií k udržení vlivu i aktivity USA na mezinárodní scéně. Jasně limity mu může dát jen rozhodný odpor dostatečně silné velmoci se srovnatelným jaderným arzenálem (v úvahu tak připadá pouze Rusko), či nedostatek vhodných nových spojenců ochotných ke vstupu. (Neschopní a nespolehliví spojenci s nedořešenými vojenskými spory by totiž mohli poškodit věrohodnost aliance stejně rychle, jako neschopní námořníci mohou potopit i nepotopitelnou loď.) Až doposud však samo rozšiřování aliance ne-

vedlo k žádnému náznaku vyčerpání sil USA novými závazky. Náklady spojené s vojenskými operacemi USA a jejich spojenců v Afghánistánu či Iráku nemohou být směřovány s náklady na rozšíření NATO, stejně tak jako možné přecenění sil aliance v některé z těchto operací nemůže být považováno za důkaz selhání rozšíření, nebo aliance samotné. Rozšířené NATO může být USA využito i k aktivní podpoře mezinárodního uspořádání založeného na principech Zakládací listiny OSN. Optimální možností, jak čelit nárůstu moci zemí, jako je Indie či Čína, s minimálními ztrátami, by pak pro USA mohla být jejich hlubší a pevnější integrace do stávajícího mezinárodního i ekonomického systému.

Současné čínsko-americké vztahy v kontextu diskuse o „úpadku USA“

(Jana Sehnálková)

Úvod

Do nedávné minulosti jsme byli zvyklí pohlížet na Spojené státy jako na jedinou světovou mocnost. V poslední době si však klademe otázku, zdali se kvůli globalizaci náš unipolární svět netransformuje ve svět multipolární. Finanční krize, která propukla v roce 2008, dlouhodobé angažmá Spojených států v konfliktech v Iráku a Afghánistánu a s tím související problémy s výší amerického rozpočtového deficitu vzbudily otázku ohledně udržitelnosti vedoucího postavení USA ve světě. Již v roce 2008 Fareed Zakaria upozorňoval ve své knize *Post-American World*, že Spojené státy jsou v mnoha ohledech doháněny dalšími mocnostmi. Byť tento proces Zakaria nevnímá nutně jako negativní (spíše naopak), upozorňuje na důležitý fenomén, a to překotný vývoj v Číně, Indii, Brazílii či Rusku, který proměňuje povahu mezinárodního systému a rozložení sil. S tímto procesem souvisí také nárůst sebevědomí a posílení národní hrdosti obyvatel těchto modernizujících se zemí, které se pak často odrážejí v narůstající asertivitě v mezinárodních vztazích.¹

Finanční krize s sebou přinesla také krizi amerického modelu tržní ekonomiky (tzv. washingtonského konsenzu). Zatímco se Spojené státy potýkaly s bankroty bank, prohlubujícím se deficitem federálního rozpočtu a platební neschopností měst, či dokonce států (například Kalifornie), ekonomika Čínské lidové republiky i nadále rostla tempem okolo 9 až 10 procent.² V roce 2011 objem čínské ekonomiky předstihl objem ekonomiky Japonska, a ČLR se tak stala druhou největší ekonomikou světa.³ Očekává se, že v průběhu jedné dekády předstihne Čína i Spojené státy americké.⁴

Ekonomický růst jde ruku v ruce s modernizací Čínské lidové osvobozené armády, do níž v posledních letech plyne minimálně 10 % čínského rozpočtu. Nově nabyté sebevědomí se podle mnohých expertů odráží i v čínské zahraniční politice, která bývá v posledních letech označována za stále asertivnější.⁵ Podle části čínských akademiků (zejména těch s vazbami na čínské ozbrojené síly) představuje finanční krize pro Čínu pozitivní posun v rozložení sil. Čína by tak měla začít vystupovat rozhodněji v mezinárodních vztazích a aktivněji se zasazovat o prosazení svých zájmů.⁶ V roce 2012 vlivný čínský expert Wang Jisi ve své studii *Addressing U.S.-China Strategic Distrust* pro Brookings Institution upozornil na to, že „čínské vedení stále více vnímá Spojené státy jako mocnost se snižujícím se vlivem. Zároveň je ale Peking přesvědčen, že Washington udělá cokoli, aby omezil, či dokonce narušil ekonomický růst ČLR a posilování její vojenské moci, a tak zabránil Číně v tom, aby se stala světovou mocností“.⁷ Toto přesvědčení vyplývá ze vzájemné nedůvěry, jejíž kořeny lze hledat především v historii vzájemných čínsko-amerických vztahů a ve způsobu interpretace některých současných amerických kroků v tichomořské oblasti. Důležitou roli hrají také často komentáře ze strany amerických konzervativních a vojenských kruhů, které vykreslují čínský růst jako hrozbu pro Spojené státy.

Čínský ekonomický růst a modernizace čínských ozbrojených sil inspirovaly ve Spojených státech vlnu diskusí o vzestupu Číny a možném úpadku USA. Mnohé průzkumy veřejného mínění ukazují, že Čína je vnímána jako jediný potenciální konkurent Spojených států,⁸ který bude v budoucnosti disponovat kapacitou k prosazování moci i mimo vlastní teritorium.

Podle U.S.-China Public Perceptions Opinion Survey 2012¹⁰ se více než 60 % amerických podnikatelů (63 %) a politických vůdců (67 %) domnívá, že vzestup ČLR jako globální ekonomické mocnosti představuje pro Spojené státy hrozbu.¹¹ Průzkum BBC v roce 2011 podobně ukázal, že stoupající počet Američanů (54 %) vnímá čínský ekonomický růst

Tabulka 1: Některé výsledky průzkumu U.S.-China Public Perceptions Opinion Survey 2012⁹

	americká veřejnost		političtí komentátoři		podnikatelé		politikové	
	2007	2012	2007	2012	2007	2012	2007	2012
USA budou za 20 let stále světovou mocností	49 %	46 %	62 %	55 %	69 %	47 %	73 %	67 %
Čína se stane v budoucnosti vůdčí mocností v asijsko-pacifickém regionu	47 %	54 %	70 %	82 %	56 %	83 %	85 %	75 %
Čína bude v budoucnosti představovat vojenskou hrozbu pro USA (zahrnuje vážnou a potenciální hrozbu)	77 %	67 %	74 %	85 %	79 %	81 %	87 %	69 %

negativně.¹² Na otázku, zdali budou Spojené státy vůdčí světovou velmocí i za 20 let, odpovědělo kladně 46 % dotázaných z řad široké veřejnosti, 47 % dotázaných podnikatelů a 67 % politiků. V porovnání s předchozím průzkumem z roku 2007 jde o podstatný pokles důvěry ve Spojené státy – zejména mezi americkými podnikateli důvěryhodnost Spojených států klesla o 22 %.¹³ Z průzkumu také jasně vyplývá dominantní postavení ekonomických a obchodních problémů – zejména otázka používání netržních praktik čínskou vládou, přesun pracovních míst z USA do Číny a deficit vzájemného obchodu jsou nejčastěji zmiňovány všemi dotázanými skupinami jako problematické oblasti.¹⁴ V kontextu finanční krize se mnoho Američanů domnívá, že na rozdíl od americké vlády právě Čína disponuje úspěšnou ekonomickou strategií. Negativní postoje vůči Číně jako možné vojenské hrozbě také narostly – 73 % politických komentátorů a 68 % podnikatelů se domnívá, že Čína představuje potenciální vojenskou hrozbu pro Spojené státy.¹⁵ Mají tedy Spojené státy důvod k obavám o své postavení vedoucí mocnosti?

Hlavní problémy čínsko-amerických vztahů

Diskuse o proměně systému z unipolárního na multipolární, tedy o proměně postavení USA a nástupu Číny, se soustřeďují většinou na tři základní oblasti: zajištění amerických bezpečnostních zájmů, roli amerického dolaru jako globální rezervní měny a v neposlední řadě na vzájemný čínsko-americký obchod, jehož bilance je pro Spojené státy dlouhodobě negativní. Najdeme v těchto třech oblastech důkazy o úpadku Spojených států?

Spojené státy disponují nejmodernější armádou světa, na své ozbrojené složky uvolňují přes 4 procenta HDP. Srovnáme-li USA s ČLR, Spojené státy na obranu utrací téměř sedmkrát více než ČLR:¹⁶ zatímco na rok 2011 USA plánovaly utratit 711 miliard USD, rozpočet Čínské lidové osvobozené armády (ČLOA) činil „jen“ 143 miliard USD.¹⁷ Výcvik, výzbroj a implementace nových technologií americké armády jsou v porovnání s ČLOA na podstatně vyšší úrovni. Zatímco Spojené státy utratí na jednoho vojáka v průměru 420 058 dolarů, Čína utratí desetkrát méně – jen 40 043 dolarů.¹⁸ Americká armáda je výjimečná svou připraveností reagovat na konflikty kdekoliv na světě a důrazem na strategické rozmístění sil mimo území USA (tzv. forward deployment). V tomto ohledu se Čínská lidová armáda s americkými ozbrojenými složkami nemůže srovnávat – schopnost ČLR prosazovat vojensky své zájmy za hranicemi Číny je prozatím značně omezená.¹⁹

V diskusi o modernizaci čínské armády se však periodicky objevuje otázka ohledně čínských záměrů – čínský vojenský rozpočet je vnímán jako neprůhledný, nejsou jasné strategické cíle, kterým je modernizace čínských ozbrojených složek podřízena (kromě připojení Tchaj-wanu). Rozpor mezi vysokými investicemi do armádní modernizace a rétorikou čínského vedení, jež zdůrazňuje „mírový vývoj“ a vytváření „harmonického světa“, působí v amerických akademických,

politických i vojenských kruzích zmatek a zvyšuje riziko napětí či konfliktu. Fakt, že americko-čínský vojenský dialog se často stává rukojmím rozporů ohledně Tchaj-wanu,²⁰ budování vzájemné důvěry rozhodně nepřispívá.

Problémy v obchodních vztazích

Jedním z nejčastěji diskutovaných témat čínsko-amerických vztahů jsou vzájemné obchodní vztahy, které trvale narůstají na objemu. Obchodní vztahy jsou však komplikovány vzájemnou nerovnováhou, která je do velké míry způsobena čínskou měnovou politikou, podporou státních podniků, subvencemi exportu, nastavením nevýhodných podmínek pro zahraniční společnosti, jež by chtěly v Číně podnikat (například požadavek transferu často citlivých výrobních technologií do Číny), průmyslovou špionáží, nedostatečným dodržováním či neexistencí zákona na ochranu duševního vlastnictví apod.

Terčem časté kritiky i na půdě amerického Kongresu je především podhodnocený kurz čínského jüanu (RMB). Odborníci odhadují, že hodnota RMB je zhruba o 10-40 % nižší, což má mimo jiné i dopad na bilanci americko-čínského obchodu. Barack Obama se sice ve své prezidentské kampani v roce 2008 vyjádřil, že by jako prezident neváhal označit Čínu za manipulátora měny, po uvedení do úřadu však od tohoto kroku upustil.²¹ Ministr financí Timothy Geithner se v každoroční zprávě americkému Kongresu označení Číny za manipulátora měny také opakovaně vyhnul - podle slov odborníka na Čínu a poradce prezidenta Obamy Jeffreyho Badera Geithner velmi dobře pochopil, že „schopnost Spojených států přesvědčit Čínu k flexibilitě ohledně vlastní měny by skončila v momentě, kdy by ČLR byla označena za manipulátora měny“.²² Peking se brání tím, že směnný kurz není nastaven s cílem zvýhodnit čínský vývoz (z pohledu USA),

ale naopak s cílem zajistit domácí ekonomickou stabilitu. Jako řešení dysbalance americko-čínské obchodu se spíše jeví snížení čínské závislosti na vývozu, podpora domácí poptávky a snížení míry úspor,²³ otázka podhodnocené čínské měny však zůstává stále důležitým tématem vzájemných rozhovorů. Téma manipulování s hodnotou čínské měny zřejmě jen tak z politických diskusí nezmizí – poté, co se stalo jedním ze žhavých témat zahraničněpolitických diskusí v prezidentské kampani 2012,²⁴ lze očekávat, že se jím v Bílém domě a také v americkém Kongresu budou muset v roce 2013 zabývat. Levnější čínský dovoz bývá americkými politiky označován za jednu z hlavních příčin vývozu amerických pracovních míst. V americkém Kongresu proto periodicky zaznívají žádosti o přijetí ochranných opatření.²⁵ Asymetrie vzájemného obchodu proto představuje hrozbu nejen pro americkou ekonomiku, ale i pro stabilitu celosvětového obchodu.

Je třeba ale zdůraznit, že vnímání současných problémů americké ekonomiky a čínské ekonomické úspěšnosti jako hry s nulovým součtem, jak se často děje na stránkách amerických novin, je liché. Tento poměrně zjednodušující obraz dynamiky americko-čínských vztahů má velkou odezvu i v některých politických kruzích, což nepřispívá ke konstruktivnímu dialogu – americká média a často i politikové bohužel sklouzávají k tzv. China bashing (otloukání Číny), kdy je americkému voliči prezentován zjednodušený obraz Číny jako příčiny všech neduhů americké ekonomiky. Experti upozorňují na to, že data, používaná pro komparaci USA a ČLR, na jejichž základě je ilustrován úpadek USA v důsledku čínskému růstu, jsou často vytržena z kontextu. Typickým příkladem je srovnávání HDP a odhady, že díky rostoucímu HDP brzy Čína „předstihne USA“. Novináři však často ignorují fakt, že zatímco čínská ekonomika zahrnuje více než jednomiliardovou populaci, populace USA je pouhých 320 milionů lidí – v roce 2011 byl tedy v USA průměrný HDP na hlavu ve výši 48 100 dolarů, zatímco v Číně byl pouhých 8 500 dolarů.²⁶

Růst HDP navíc nemusí nutně znamenat růst moci státu v mezinárodních vztazích, jak poznamenává Michael Beckley.²⁷ Nad pokračujícím růstem čínské ekonomiky také stále visí velký otazník – budoucí vývoj závisí na tom, jak se čínské vedení vypořádá s poklesem pracovní síly v souvislosti se stárnutím populace a dopadem politiky jednoho dítěte, dále s růstem podílu kvalifikované pracovní síly a s tím souvisejícími požadavky vyšších mezd, přesunem výroby na levnější trhy apod. Otázkou také je, jaké dopady bude mít trvající krize, která snižuje poptávku po čínských exportech. Očekává se, že krize bude v roce 2012 nadále zpomalovat čínskou ekonomiku – poslední odhady růstu HDP v druhém čtvrtletí roku 2012 již klesly na 7,5 procenta,²⁸ tedy pod magickou hranici 8 %, kterou v minulosti čínské vedení zdůrazňovalo jako hranici udržitelnosti tolerované míry nezaměstnanosti. V některých médiích a vědeckých studiích se začaly objevovat názory, že lze v budoucnosti očekávat podstatnější zpomalení čínské ekonomiky,²⁹ které bude důsledkem především vnitřních strukturálních problémů, mezi které patří mimo jiné i vysoká míra úspor a nízká míra spotřeby v ČLR.

Další zavádějící informací je, že Čína drží americkou ekonomiku v hrsti prostřednictvím nakoupených dluhopisů americké vlády ve výši 1 1149 bilionů USD (červen 2012).³⁰ Někteří politici opakovaně bili na poplach, že by jejich rychlým prodejem mohl Peking srazit americkou ekonomiku na kolena.³¹ Ve skutečnosti by však zbavování se amerických dluhopisů Pekingu spíš ublížilo – snížením hodnoty americké měny by dluhopisy ztratily na ceně, a Peking by tak na svých investicích prodělal.

Růst čínské ekonomiky je postaven především na produkci levného spotřebního zboží, které je pak vyváženo mimo Čínu. Tento typ výroby klade relativně nízké kvalifikační a zároveň i mzdové náklady na pracovní sílu. Velké společnosti podléhají vedení a vlivu Čínské komunistické strany, která má vždy poslední slovo ve strategických rozhodnu-

tích. Na rozdíl od Číny mají Spojené státy rozvinutou tržní ekonomiku s fungujícími kapitálovými trhy, která je velmi flexibilní, otevřená inovativním návrhům (zejména díky vysoké úrovni ochrany práv duševního vlastnictví). Podaří-li se vyřešit schodek vzájemného obchodu úpravou směnného kurzu mezi RMB a USD, posílením kupní síly čínského obyvatelstva a omezením přístupu k příliš levným penězům v USA, vzájemné čínsko-americké obchodní vztahy nabydou stabilnější podoby.

Vzájemná nedůvěra

Historické kořeny vzájemné nedůvěry sahají až do období po skončení druhé světové války. Washington dlouho odmítal uznat existenci Čínské lidové republiky, a to až do let 1971–1972, kdy byl zahájen proces normalizace vzájemných vztahů, jenž kulminoval na přelomu let 1978–1979 navázáním diplomatických styků. Tento krok byl však oběma stranami chápán víceméně utilitárně v kontextu americko-sovětského soupeření. Počátek čínsko-americké spolupráce byl hned na počátku zkomplikován tchajwanskou otázkou. Zatímco čínské vedení očekávalo, že veškeré kontakty mezi Washingtonem a Tchaj-wanem budou po navázání diplomatických styků přerušeny, americký Kongres v roce 1979 prosadil tzv. Zákon o vztazích s Tchaj-wanem, na základě něhož si Spojené státy prosazovaly právo mj. prodávat Tchaj-wanu zbraně obranného charakteru. Pokračující, byť neoficiální vztahy mezi Washingtonem a Tchaj-wanem jsou jedním z nejkontroverznějších bodů čínsko-amerických vztahů, neboť Peking považuje Tchaj-wan za integrální součást Číny – americko-tchajwanské vztahy tedy vnímá jako zasahování do vnitřních záležitostí země. Otázka Tchaj-wanu je také neoddelitelně propojena s otázkou legitimacy Čínské komunistické strany a její snahou o návrat „velké“ Číny mezi důležité světové hrá-

če. Nelze tedy předpokládat, že by byl Peking v budoucnosti ochoten s ohledem na statut Tchaj-wanu hledat kompromisní řešení. Americké aktivity vůči Tchaj-wanu budou v Pekingu vnímány vždy s nevolí, podezřívavostí a odporem. V případě nárůstu nacionalistických nálad v ČLR hrozí, že budou Číňané interpretovat americkou asistenci Tchaj-wanu jako podporu separatismu a jako pokus o „ponížení“ Číny. V takovém případě by čínské vedení těžko odolávalo nátlaku veřejnosti na zaujetí asertivnějšího postoje a jeho politické možnosti by pak byly značně omezené.

Z ideologické perspektivy Čína vnímá zahraniční politiku USA jako expanzionistickou, revizionistickou a militaristickou v kontrastu se sinocentrickou zahraniční politikou Pekingu. Důkazem se stala například americká angažmá v Afghánistánu a Iráku. Současná čínská zahraniční politika je postavena na konceptu „harmonického světa“ (*harmonious world*) a „mírového vývoje“ (*peaceful development*, v minulosti též *peaceful rise*). Rozhodování čínského vedení je však doposud ovlivňováno do jisté míry marxistickým viděním světa, kdy kapitalistické státy (tedy USA) využívají svého postavení k vykořisťování ostatních. Takto lze interpretovat například čínský postoj vůči návrhům na snížení emisí skleníkových plynů v Kodani v roce 2009, kde se čínská delegace odmítla zavázat k navrhovaným limitům emisí skleníkových plynů, neboť podle ní Čína nebyla, jako rozvojová země, zdaleka tak zodpovědná za devastaci životního prostředí jako západní rozvinuté ekonomiky, které by nyní chtěly chránit své životní prostředí a ekonomický rozvoj na úkor rozvoje v rozvíjejících se ekonomikách. V neposlední řadě čínští analytici interpretují některé americké kroky (například podporu demokracie či separatistických hnutí) z pohledu realistické teorie mezinárodních vztahů – tedy jako pokus USA o oslabení ČLR.³²

Čínské vedení nese nelibě Obamovu iniciativu snažící se posílit vztahy s regionálními partnery. Pod Obamovým vedením

se Spojené státy snaží aktivně zapojovat do jednání regionálních mezinárodních organizací či uskupení (např. ASEAN, APEC, ARF, TPP). V rámci nové obranné strategie Obama administrativa také přislíbila posílit americkou přítomnost v regionu. Tyto iniciativy jsou některými čínskými politiky a analytiky (zejména vojenskými kruhy) vnímány jako pokus o strategické obklíčení (*encirclement*), či dokonce zadržování (*containment*) Číny. V důsledku nárůstu nacionalistických nálad v Číně jsou pak americké kroky interpretovány jako další pokus západní mocnosti zabránit Číně v naplnění své historické role. Jako snahu vytlačit USA z regionu zase vidí někteří američtí experti určité diplomatické aktivity Pekingů – například založení Šanghajské organizace pro spolupráci, jejímž členem Spojené státy nejsou, či výroky čínských představitelů na konto angažmá USA v řešení teritoriálních sporů v Jihočínském moři.³³ Zároveň s tím Washington vyjadřuje obavy nad modernizací Čínské lidové osvobozené armády, která podle Ministerstva obrany USA není dostatečně transparentní. V každoroční Zprávě Ministra obrany USA americkému Kongresu jsou Američané upozorňováni na to, že Peking získává vojenské kapacity, které mají cíleně zabránit přístupu USA do regionu (*anti-access/area denial*). Ačkoliv může americké ministerstvo obrany záměrně důsledky modernizace čínské armády přehánět s cílem získat více peněz z amerického rozpočtu, i ze strany amerických spojenců se čas od času ozývají pochybnosti, zdali bude Washington v budoucnosti schopen a ochoten své závazky v regionu dodržet.

Reakce z Washingtonu - zadržování, angažování či vyvažování Číny?

Obamovy základní zahraničněpolitické cíle v asijsko-pacifickém regionu zahrnují především udržení stability a míru, zajištění amerických zájmů, udržení amerického vlivu a posí-

lení důvěry u regionálních partnerů. Ve vztazích s Pekingem se prezident Obama snaží o navázání co nejužší spolupráce v řešení důležitých regionálních i globálních otázek – americký prezident tak vysílá vůči Pekingmu signál, že bere v potaz jeho sílící postavení, vnímá jej jako partnera, ale zároveň jej hodlá upozorňovat na důležitost dodržování mezinárodních norem a mezinárodního práva.³⁴ Podle Obamy je spolupráce s Pekingem klíčová pro řešení některých globálních problémů – zejména severokorejského a iránského jaderného programu. Obamovým cílem je v ideálním případě navést Peking na cestu zodpovědného podílníka („responsible stakeholder“),³⁵ neváhá však použít metody „cukru a biče“ k ochraně amerických národních zájmů. Prezident Obama se v minulosti neostýchal schválit prodej zbraní Tchaj-wanu, setkat se s dalajlamou či opakovaně podat stížnost u Světové obchodní organizace na nekalé praktiky čínské strany ve vzájemném obchodě.³⁶ Tento přístup lze nazvat politikou zapojování (*engagement*) Číny v kombinaci s opatrným vyvažováním (*balancing*).

Zdůraznění důležitosti asijsko-pacifického regionu pro americké zájmy se táhne jako dlouhá červená niť většinou zahraničně-politických proklamací Obamovy administrativy. Hillary Clintonová ve svém článku pro časopis *Foreign Policy* píše, že „budoucnost politiky bude rozhodnuta v Asii, ne v Afghánistánu či Iráku, a proto se tam zaměří pozornost Spojených států“.³⁷ Podle Clintonové „strategický posun pozornosti na Asii celkově zapadá do snahy Spojených států o zajištění a udržení americké schopnosti globálního vedení“.³⁸ Právě proto také první cesta americké ministryně zahraničí směřovala do Asie.³⁹

Prezident Obama také opakovaně zdůrazňuje přesun pozornosti Spojených států do Asie. Během své návštěvy asijských partnerů v listopadu roku 2011 Obama na půdě australského parlamentu označil Spojené státy za „tichomořský národ“: „Jako nejrychleji se vyvíjející region [...] asijsko-paci-

fická oblast je klíčová k realizaci mé priority, a to vytváření pracovních míst pro Američany. [...] S více jak polovinou světové populace a většinou světového nukleárního arzenálu budoucnost Asie rozhodne, jestli bude toto století stoletím konfliktů či spolupráce, utrpení či pokroku. [...] Jako prezident jsem tedy uskutečnil strategické rozhodnutí – jako tichomořský národ budou Spojené státy hrát větší a trvalejší roli ve formování tohoto regionu a jeho budoucnosti podporou základních principů a partnerství s našimi spojenci a přáteli.“⁴⁰ Důraz na asijsko-pacifický region se objevil i v nové Národní obranné strategii (National Defense Strategy) z ledna roku 2012. V ní Obamova administrativa hlásá, že „americké ekonomické a bezpečnostní zájmy jsou neoddělitelně provázány s vývojem v oblasti, která se rozprostírá od západního Pacifiku a východní Asie až po region Indického oceánu a jižní Asii.“⁴¹

Spojené státy také posílily svou přítomnost v regionálních organizacích – na rozdíl od Bushovy administrativy, která vůči mezinárodním organizacím zaujímal spíše skeptický postoj, se přední představitelé americké vlády, včetně prezidenta Obamy a ministryně zahraničních věcí Hillary Clintonové, začali pravidelně objevovat na setkáních Sdružení národů jihovýchodní Asie (ASEAN), Ekonomického seskupení Asie a Tichomoří (APEC), Východoasijského summitu (EAS), Asijského regionální fóra (ARF) apod. Washington také vyvíjí iniciativu, aby se stal členem Transpacifického partnerství (Transpacific Partnership, TPP).

Zakotvení americké zahraniční politiky v Asii (tzv. „strategic pivot“) je důležitým signálem nejen vůči Pekingu, ale především také vůči regionálním partnerům, kteří dlouhodobě vyjadřují nervozitu nad nárůstem čínské moci a především nad některými asertivními kroky Pekingu, zejména v Jihočínském moři. Přesun pozornosti na asijsko-pacifickou oblast je tak motivován především geopolitickými důvody – cílem je preventivně reagovat na probíhající změny v regionální rovnováze, která se posouvá směrem k Číně.

Politická prohlášení Obamovy administrativy byla záhy uvedena v praxi. Během několika návštěv asijských spojenců představitelé Obamovy administrativy několikrát pečlivě zdůraznili důležitost strategického partnerství s Japonskem, Austrálií a Jižní Koreou. Spojené státy také zintenzivnily vojenskou spolupráci s Japonskem, Singapurem, Jižní Koreou, Filipíny a Vietnamem. V současnosti také probíhá pokus o sblížení s Barmou. V srpnu roku 2012 se objevily zprávy, že Bílý dům zvažuje rozšíření systému protiraketové obrany v Asii. Byť by byl tento krok prezentován jako nutná reakce na agresivitu Pchjongjangu, je možné jej interpretovat i jako preventivní opatření proti ČLR a jejím investicím do protilodních střel.⁴²

Čína jako „zodpovědný podílník“?

Čínská lidová republika není zatím připravena na převzetí větší zodpovědnosti v mezinárodních vztazích. Zahraniční politika ČLR trpí zvláštní dichotomií – na domácí úrovni (médiá či místní politici) bují diskurz o čínské důležitosti, o návratu Číny mezi světové mocnosti po sto let trvajícím vyloučení a objevuje se tlak na agresivnější zahraniční politiku, která by umožnila Číně zaujmout „její“ místo mezi světovými mocnostmi. Čínské vedení tyto názory příliš nepotlačuje (pokud nepřekročí únosnou míru), neboť návrat Číny mezi světové mocnosti je úzce spojen s legitimitou strany, která sebe sama stylizuje do ochránce národních zájmů, národní suverenity a národní hrdosti. Není v zájmu čínského vedení, aby bylo viděno jako poplatné nátlaku západních mocností. Na mezinárodním poli ale čínské vedení zatím často odmítá převzít větší zodpovědnost a opakovaně upozorňuje na to, že ČLR je stále rozvojovou zemí, která se nejprve musí zabývat svými vnitřními problémy. Tento postoj se projevil například ve zdrženlivosti vůči Severní Koreji, kterou Peking i nadále

ekonomicky i politicky podporuje. Čínské vedení nebylo například ochotno zaujmout kritický postoj (a vyvodit důsledky) vůči Pchjongjangu poté, co bylo prokázáno, že stojí za potopením jihokorejské lodi Cheonan v březnu 2011. Americký expert na Čínu David Shambaugh čínský postoj komentoval slovy: „Čína nemá zájem vést svět a ani se nezdá, že by měla zájem být vůdcem rozvojového světa.“⁴³

Zároveň čínské vedení hledá způsoby, jak prozatím nekonfrontačně vyvážit americký vliv a moc – Čína neváhá využít skulin v mezinárodním právu, nejednoznačnosti mezinárodních dohod či práva veta v OSN. Typickým příkladem je chování čínské delegace v OSN, kde použitím práva veta několikrát bránila přijetí rezolucí týkajících se například Íránu. Odvážnou výzvou k omezení vlivu USA bylo prohlášení guvernéra čínské centrální banky Siao-čchuan Čoua (Zhao Xiaochuan), který v roce 2009 navrhl vytvoření nové mezinárodní rezervní měny.⁴⁴ Čína také hojně využívá ekonomické diplomacie v rozvojovém světě k prosazení svých zájmů, často právě na úkor zájmů USA. V tomto směru lze poukázat například na nabídky bezúročných půjček africkým státům, které byly ochotny zrušit diplomatické styky s vládou v Tchaj-peji a navázat diplomatický kontakt s Pekingem.⁴⁵ Diplomacický prostor Tchaj-wanu se tak zřetelně zmenšil. Jako ekonomickou diplomacií lze označit také tzv. pekingský konsenzus, tedy model fungování státu založeného na vládě jedné strany a centrálně řízené ekonomice. Byť se nejedná exkluzivně o čínský koncept (koneckonců, čínská vláda se k němu nikdy oficiálně nepřihlásila), model fungování čínské ekonomiky je zejména po současné krizi západního kapitalismu atraktivní pro rozvojové země. Narůstající popularita čínského modelu se tak stává přímým útokem na jeden ze základních principů americké identity – univerzalizmus liberální demokracie a volného trhu.

Vedle ekonomické diplomacie klade ČLR také stále větší důraz na kulturní diplomacii. Ve snaze zlepšit image země,